

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การปลูกฝังศีลธรรมและคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดนนทบุรี
ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ดังนี้

๒.๑ ความเป็นมาของการบัญญัติศีล ๕

๒.๒ หลักเบญจศีล

๒.๒.๑ ความหมายของเบญจศีล

๒.๒.๒ ศีลในความหมายของการรักษากายวาจาและส่งเสริมให้กิริยามารยาท
เรียบร้อย

๒.๒.๓ ศีลในความหมายของสิกขาบท

๒.๒.๔ ศีลในความหมายของคุณลักษณะของผู้มีความประพฤติดีงาม
และการส่งเสริมกายวาจาให้เรียบร้อย

๒.๒.๕ ศีลในความหมายของการสำรวม

๒.๒.๖ ศีลหมายถึงการไม่ก้าวล่วง

๒.๓ ประเภทและองค์ประกอบของศีล ๕

๒.๓.๑ ประเภทของศีล

๒.๓.๒ องค์ประกอบของศีล ๕

๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรม

๒.๕ การส่งเสริมคุณธรรมในสถานศึกษา

๒.๖ กระบวนการส่งเสริมคุณธรรมในสถานศึกษา

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๘ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

๒.๑ ความเป็นมาของการบัญญัติศีล ๕

เมื่อการกล่าวถึงศีลโดยเฉพาะศีล ๕ จะเป็นที่ทราบกันดีในหมู่ชาวพุทธ เพราะเป็นหลักปฏิบัติที่มีมาก่อนการอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในอรรถกถาสังคหิสูตรท่านแสดงไว้ที่ศีล ๕ และศีล ๑๐ มีมาก่อนการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า ในอรรถธรรมบท ภิกขุวรรคได้แสดงไว้ว่า ศีล ๕ ชื่อว่ากุรุธรรม (หลักปฏิบัติของชาวพุทธอดีต) ๐ หนึ่งหลักปฏิบัติที่มีลักษณะคล้ายกับศีล ๕ นี้มีปรากฏในศาสนาอื่น เช่น ศาสนาเซน เป็นต้น แต่หลักปฏิบัติที่คล้ายศีล ๕ ในศาสนาเซนเรียกว่า “มหาพรต” (มี ๖ ข้อ) เป็นข้อปฏิบัติสำหรับนักบวช และจัดเรียงลำดับไม่ตรงกัน ซึ่งนักบวชในศาสนาจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายพรตนี้ กล่าวคือ ละเว้นการทำร้ายสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ไม่พูดเท็จ ไม่ลักขโมย ไม่เสพเมถุน ไม่ครอบครองทรัพย์สิน และไม่บริโภคอาหารในเวลากลางวัน ๐

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ศีล ๕ เป็นหลักปฏิบัติสากลของมนุษย์ผู้ปรารถนาความสุขเพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นพวก สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ในขณะที่มนุษย์มีไม่มากปัญหาก็ไม่มาก แต่เมื่อมนุษย์มีจำนวนมากปัญหาและความยุ่งยากก็มากขึ้นดุจเงาตามตัว ฉะนั้น ๐ ในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงศีล ๕ มีปรากฏหลายแห่ง ทั้งที่กล่าวในลักษณะรวม ๆ เป็นธรรมทั่วไป ไม่ได้กล่าวเจาะจงลงไปว่าเป็นศีล ๕ โดยตรง เช่น ในอัครัญญสูตร คัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ในส่วนที่แสดงถึงความบริสุทธิ์แห่งวรรณะ ๔ ความว่า

แม้กษัตริย์บางพระองค์ในโลกนี้เป็นผู้มาสัตว์ ถือเอาสิ่งที่เจ้าของไม่ได้ให้ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาท เห็นผิดด้วยประการดังกล่าวมานี้ ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษนับว่ามีโทษ ไม่ควรประพฤติ นับว่าไม่ควรประพฤติ ไม่สามารถเป็นอริยธรรม นับว่าไม่สามารถเป็นอริยธรรม เป็นธรรมดำ มีวิบากดำ ที่วิญญูชนคดีชน ธรรมเหล่านั้นปรากฏอย่างชัดเจนในกษัตริย์ บางพระองค์ในโลกนี้

๐ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๓๓.

๐ ธนุ แก้วโอภาส, ศาสนาโลก, (กรุงเทพมหานคร: หจก. เอ็มเทรคดิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒๖.

๐ ธนิต อยู่โพธิ์, อานิสงส์ศีล ๕, (กรุงเทพมหานคร มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑

๐ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕/๘๕.

ศีลที่มีการกล่าวครบทั้ง ๕ ข้อและกล่าวเจาะจงลงไป ว่าเป็นศีล ๕ โดยเฉพาะ เช่นใน คัมภีร์สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค กล่าวว่ศีล ๕ เป็นธรรม สำหรับสตรีผู้ครองเรือนความว่า คุณก่อน ภิภุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ

จึงจะเป็นผู้สามารถอยู่ครองเรือน ธรรม ๕ ประการได้แก่ มาตุคามเป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ เป็นผู้เว้นจากอกินนาทาน ๑ เป็นผู้งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ๑ เป็นผู้งดเว้นจากมุสาวาท ๑ เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท^๐

ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต กล่าวถึงศีล ๕ ว่าเป็นธรรมเป็นเหตุให้ถูกเชิญ ไปอยู่ในสวรรค์ความว่า

คุณก่อนภิภุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ถูกเชิญไปอยู่ ในสวรรค์ ธรรม ๕ ประการได้แก่ บุคคลเป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ เป็นผู้งดเว้นจากอกินนาทาน ๑ เป็นผู้งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ๑ เป็นผู้งดเว้นจากมุสาวาท ๑ เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑

ในคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคได้แสดงไว้ว่าศีลเป็นหลักปฏิบัติเรียกว่าสิกขาบท ความว่า สิกขาบท ๕ อย่างได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิฉฉาจาร เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติดิฉฉาในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท^๕

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย เปตวัตถุ ท่านแสดงศีลว่าเป็นเหตุอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้พ้นจากนรกได้ความว่า

วันนี้ขอมหาบพิตรทรงมีพระทัยเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ จงสมาทานสิกขาบท ๕ อย่าให้ขาดและต่างพร้อย จงทรงงดเว้นจากการฆ่าสัตว์การลักทรัพย์

^๐ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๐๓/๓๒๕.

^๕ ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓.

จงทรงยินดีด้วยพระมหาเหสีของพระองค์ ไม่ทรงพุดเท็จ และไม่ทรงดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเมื่อพระองค์เป็นผู้ไม่ประมาท พระองค์ทรงประพฤติธรรมโดยเคารพตลอดคืนและวันอย่างนี้ พึงพ้นจากนคร^๑

นอกจากนั้นศีล ๔ ข้อต้นของศีล ๕ ยังมีปรากฏอีกหลายแห่งในพระไตรปิฎก เป็น ๔ ข้อต้นของกุศลกรรมบถบ้าง เช่น ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ท่านพระมหากัจจายะแสดงธรรมความว่า

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การฆ่าสัตว์เป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากฆ่า สัตว์เป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วนอกุศลกรรมอันลามกมิใช่น้อยที่เกิดขึ้นเพราะการฆ่าสัตว์เป็นปัจจัย นี่เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อยที่ถึงความเจริญเต็มที่ เพราะเจตนาเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นปัจจัยนี่เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การลักทรัพย์เป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ฯลฯ

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การประพฤติดีกในกามเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ฯลฯ

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การพุดเท็จเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ฯลฯ^๒

นอกจากนี้ ศีล ๕ ยังมีลักษณะเป็นข้อห้ามไม่ให้ประพฤติ (วาระตศีล) ในขณะเดียวกันก็เป็นทางให้ผู้ประพฤติปฏิบัติสิ่งที่เรียกว่า ธรรม คือ ให้เป็นผู้มีเมตตากรุณาต่อสัตว์ เป็นคนเสียสละ เป็นคนรู้จักรักแต่พอดี ยินดีในสิ่งที่ตนได้ มีสัจจะและมีสติไปพร้อม ๆ กัน ในพระพุทธศาสนา ศีล ๕ มีลักษณะเป็นธรรมและเป็นวินัย กล่าวคือสำหรับบุคคลทั่วไปแม้เป็นผู้ไม่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อกระทำความผิดศีลย่อมผิดจากธรรมคือได้เปลี่ยนแปลงธรรมชาติ เช่น การฆ่าสัตว์ สัตว์ทุกชนิดมีกำหนดอายุตามวงจรชีวิตของตัวเอง เมื่อมนุษย์ฆ่าสัตว์นั้นให้ตายก็เท่ากับได้ตัดวงจรชีวิตของสัตว์นั้นลง ชื่อว่ากระทำความผิดธรรมชาติหรือผิดปกติ ศีล ๕ จึงมีลักษณะเป็นธรรม คือ เป็นข้อที่ควรประพฤติของมนุษย์ทุกคน ส่วนศีล ๕ ที่เป็นระเบียบปฏิบัติของอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา คือเป็นข้อปฏิบัติอย่างต่ำสุดของพุทธศาสนิกชนอย่างนี้ศีล ๕ จึงจัดเป็นวินัยของอุบาสกอุบาสิกา ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นวินัย ในคัมภีร์อุปาสิกขณาลังการกล่าวว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ได้ตรัสสิกขาบท ๑๐ มีปาณาติบาต เป็นต้น มีชาดรูป^๓

^๑ จุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๑๒๒๓/๑๕๔.

^๒ อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓๒/๓๑๑.

เป็นที่สุด เมื่อทรงกำหนดให้เป็นสิกขาบทของสามเณรทั้งหลาย และได้ตรัสศีล ๕ หรือสิกขาบท ๕ รวมไว้ในครั้งนั้นด้วย^๖

จึงสรุปได้ว่าที่มาของการบัญญัติศีล ๕ หรือที่มาของคำว่าศีล ๕ ได้ว่า ศีล ๕ ตามพระบาลีชั้นเดิมเมื่อกล่าวถึงความประพฤติกของคนทั่วไป ท่านใช้คำว่า ธรรม ๕^๖ แต่เมื่อใช้ในฐานะเป็นข้อฝึกหัดของชาวพุทธผู้เป็นภุชงค์ หรือกฎความประพฤติของอริยสาวกฝ่ายฆราวาส เรียกว่า สิกขาบท ๕^๖ ส่วนที่เรียกตรง ๆ ว่าศีล ๕ นั้นพบในพระวินัยปิฎก^๖ และในข้อความร้อยกรองของคัมภีร์ชั้นรอง กาลต่อมาในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาจึงนิยมใช้กันอย่างคาสืบเรื่อยมา เพราะฉะนั้น ศีล ๕ จึงเป็นหลักปฏิบัติสากลที่ว่าด้วยการอยู่ร่วมกันของมนุษยชาติ เป็นหลักจริยธรรมของสังคมที่มีมาแต่ดั้งเดิม ดังนั้นข้อปฏิบัติอันมีลักษณะใกล้เคียงกับศีล ๕ จึงมีปรากฏในหลักคำสอนด้านสังคมของหลายศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นและประกาศพระพุทธศาสนาในโลก ได้ทรงรับรองหลักปฏิบัติทั้ง ๕ นี้ เป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นของชาวพุทธผู้ครองเรือน เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข หากจะพิจารณาอย่างละเอียดแล้วพบว่าข้อปฏิบัติอื่นโดยเฉพาะส่วนที่เป็นวินัยปิฎก^๖ ขยายออกไปจากศีล ๕ นี้เป็นส่วนใหญ่ ศีล ๕ จึงมี

๒.๒ หลักเบญจศีล

๒.๒.๑ ความหมายของเบญจศีล

คัมภีร์วิสุทธิมรรคแปล สีนินเทศ ปัญหากกรรม ๖ ได้กล่าวถึงศีลเป็นคำถามนำว่า “อะไรเป็นศีล ” และมีการแก้ว่า “ธรรมทั้งหลายมีเจตนาเป็นต้นของบุคคลผู้เว้นจากโทษมี ปาณาติบาตเป็นต้นก็ดี ของบุคคลผู้บำเพ็ญข้อวัตรปฏิบัติที่ดี เป็นศีล ”^๖ และในประเด็นเดียวกันนี้

^๖ บุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๑๒๑/๒๓๕.

^๖ ธนิต อยู่โพธิ์, อานิสสศีล ๕, หน้า ๕๖.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๓/ ๒๔๐/๒๘๔, อภ.ปัญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๕๕, บ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๖๔/๓๐.

^๖ วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๑๑/๑๒๕.

^๖ วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๑๑/๑๒๕.

^๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๑๓.

พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร แสดงในปฏิสัมภิทาในลักษณะถามตอบว่า อะไรเป็นศีล เจตนาเป็นศีล เจตสิกก็เป็นศีล สังวรก็เป็นศีล ความไม่ก้าวก้าวก็เป็นศีล ”^{๐๐} ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นการกล่าวถึงว่าอะไรบ้างที่เป็นศีล และเป็นการให้ความหมายของศีลไปในขณะเดียวกันด้วย แต่เพื่อให้ทราบความหมายของศีลซึ่งมีปรากฏในพระไตรปิฎกชัดเจนมากขึ้น ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายความดังต่อไปนี้

๒.๒.๒ ศีลในความหมายของการรักษากายวาจา และส่งเสริมให้กิริยามารยาท

เรียบร้อย ซึ่งเป็นคุณสมบัติของอุบาสก อุบาสิกา ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ดูก่อนมหานามะ อุบาสกงดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจาก
กาเมสุมิฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่ง
ความประมาท อุบาสกนั้นเชื่อว่าเป็นผู้มีศีล ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้^{๐๙}

๒.๒.๓ ศีลในความหมายของสิกขาบท ซึ่งมีไว้สำหรับฝึกหัดขัดเกลาและควบคุมกาย
วาจา ของพุทธศาสนิกชนให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลมีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบททั้งหลาย คือ งดเว้นจาก
ปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจาก
การดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท นี้แลเป็นยัญ ซึ่งใช้ทรัพย์น้อยมาก
ตระเตรียมน้อย แต่มีผลมาก^{๐๐}

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสศีลที่ต้องมีการสมาทาน (ตั้งใจรักษา) เพื่อฝึกหัดตน
ตามวิธีปฏิบัติในพระพุทธศาสนา โดยหวังผลคือความสุขในโลกนี้ หรือผลอย่างใดอย่างหนึ่ง

๒.๒.๔ ศีลในความหมายของคุณลักษณะของผู้มีความประพฤติดีงาม

ดังพุทธพจน์ที่ว่า ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสศีลที่ต้องมีการสมาทาน (ตั้งใจ
รักษา) เพื่อฝึกหัดตนตามวิธีปฏิบัติในพระพุทธศาสนา โดยหวังผลคือความสุขในโลกนี้ หรือผล
อย่างใดอย่างหนึ่ง

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๐๙} อกุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๘.

^{๐๐} ที.ที. (ไทย) ๕/๓๕๒/๑๔๓.

ดังพุทธพจน์ที่ว่า คุณ่อนวิสาขา มาตุคามในโลกนี้เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต จาก
อทินนาทาน จากกาเมศฺมุจฺฉาจาร จากมฺุสาวาท และจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็น
ที่ตั้งแห่งความประมาท มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้แล^{๐๖}

จากพุทธพจน์ที่ยกมาเป็นการยืนยันถึงความสำคัญของศีล ๕ ที่มีต่อมาตุคามคือผู้หญิง
ฉะนั้นความดีงามของสตรีมิใช่เฉพาะเรื่องกิจการงานในบ้านเรือนดีเท่านั้น แต่ยังมีความดีงามอีกข้อ
หนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงเป็นผู้ดีงามตลอดไป ได้แก่การประพฤติปฏิบัติศีล ๕ อยู่เสมอ ความจงใจหรือ
การไม่คิดล่วงละเมิด หมายความว่าเจตนาเป็นต้นว่า ฉะนั้น การตั้งเจตนาไว้ดี การระมัดระวังอยู่
เสมอและการไม่ละเมิดศีล ๕ ถือได้ว่าเป็นคนมีศีลแล้ว โดยที่เราสามารถสังเกตได้จากการกระทำ
ทางกายและทางวาจา ดังที่พระสารีบุตรกล่าวไว้ในปฏิสัมภิทามรรคญาณกถา ความว่า การละ
ปาณาติบาตเป็นศีล เจตนาเป็นศีล สังวรเป็นศีล การไม่ก้าวล่วงเป็นศีล ศีลเป็นปานนี้ ย่อมเป็นไป
เพื่อความไม่เดือดร้อนแห่งจิต^{๐๖}

จะเห็นได้ว่าเจตนาว่าวิถีทางของจิตให้เป็นไปต่าง ๆ พร้อมทั้งสัมปยุตธรรม (ธรรมที่
ประกอบรวม) ซึ่งแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ ประชุมการนึกคิด การพูด การทำให้เกิด
กรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจ เจตนาจึงเรียกว่า สังวร ดังพระพุทธเจ้าตรัสความเกิดขึ้นแห่ง
สังขารและความดับแห่งสังขารในขันธวรรค ปรีวัฏฐสูตรว่า

คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย เจตนา ๖ หมวด คือ รูปสัณฺเญเจตนา สัททสัณฺเญเจตนา คันธสัณฺเญเจตนา
สัทธเจตนา โผฏฐัพพสัณฺเญเจตนา ธรรมสัณฺเญเจตนา คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สังขาร ความเกิด
ขึ้นแห่งสังขาร ย่อมมีเพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งสังขารย่อมมี เพราะความดับแห่ง
ผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการคือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาทิฏฐินี้แล เป็นปฏิปทา
อันให้ถึงความดับแห่งสังขาร คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้อย่าง
สังขารอย่างนี้^{๐๗}

^{๐๖} อกุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๔๕/๓๒๕.

^{๐๖} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๕-๔๐/๖๐.

^{๐๗} ส.ข. (ไทย) ๑๓/๕๖/๘๔.

๒.๒.๖ ศิลในความหมายของการสำรวจ

ศีล คือ การสังวร สังวรจึงเป็นความหมายของศีล หมายถึงความสำรวมกาย วาจา โดยอาศัยใจเป็นเหตุให้เกิดการเว้นจากกายทุจริต วาจาทุจริต และมีฉาชีพ เรียกว่ามีเจตสิกเกิดขึ้น ประกอบจิตให้เกิดวิริติ คือ งดเว้นจากความประพฤติชั่วทางกาย ทางวาจาก็ได้ ในขณะที่มีอารมณ์ที่จะเป็นเหตุให้กระทำทุจริตปรากฏ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“บุคคลไม่พึงห้ามใจจากอารมณ์ทั้งปวง ไม่พึงห้ามใจที่ถึงความสำรวม”^{๐๐}

บาปเกิดขึ้นจากอารมณ์ใด ๆ พึงห้ามใจจากอารมณ์นั้นๆ”^{๐๐}

การระวังบาปอกุศล กล่าวคือ คอยระวังความชั่วที่ทำให้จิตไม่มีคุณภาพเสื่อมทรามลง เป็นสภาพที่ทำให้มีความทุกข์บีบคั้นมิให้เกิดปัญญา ไม่เอื้อเพื่อต่อชีวิตจิตใจ ไม่สามารถทำให้บรรลุมรรคผลได้ สมด้วยพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ปัตตกัมมวรรคราคะสูตร ความว่า

“ชนทั้งหลาย กำหนดในอารมณ์ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด เพลิดเพลิน

ในรูปที่น่ารัก สัตว์เลวทรามอันโมหะผูกไว้ ย่อมหยั่งเครื่องผูกให้เจริญ เป็นผู้

ไม่ฉลาด ย่อมกระทำกุศลธรรมอันเกิดจากราคะบ้าง เกิดจากโทสะบ้าง เกิดจาก

โมหะบ้าง มีความคับแค้นให้ทุกข์ต่อไป สัตว์ทั้งหลายอันอวิชชาหุ้มห่อแล้ว เป็น

ผู้มีคมนไม่มีจักขุ”^{๐๐}

จากการที่ได้ศึกษาความหมายของศีลซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกมาทั้งหมด ทำให้ทราบ ความหมายของศีลทั้งในแง่ของการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย และในแง่ของการฝึกหัดขัด เกลาและควบคุมกายวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม แต่เมื่อความหมายอันเป็นความหมายหลักของศีล สามารถสรุปรวมลงในความหมายของการสำรวจได้เป็นอย่างดี เพราะการจะรักษากายวาจาให้ เรียบร้อย หรือการฝึกหัดขัดเกลาและการควบคุมกายวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามได้ จะต้องมีการ ระวังคือมีสติคอยควบคุมอยู่เสมอจึงจะทำให้ศีลที่ประพฤติเป็นบาทฐานรองรับการเกิดธรรมอื่น ๆ

^{๐๐} ไม่พึงห้ามใจที่ถึงความสำรวม หมายถึงไม่พึงห้ามใจจากธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงสำรวม เช่น ทาน ศีล, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔/๒๘.

^{๐๐} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๒๔/๒๘. ดึงสำนวน มจร. มาให้

^{๐๐} อัง จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๖/๑๑๐.

ได้ ศิลที่กล่าวถึงอยู่ในขณะนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่าป็นอริศิลป์สิกขา (เขียนเป็นภาษาบาลีว่า อริศิลป์สิกขา และเรียกกันง่าย ๆ ว่าศิลป์) เพราะเป็นข้อสำหรับปฏิบัติฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง การฝึกฝนอบรมความประพฤติทางกาย วาจา คือ ระเบียบวินัย การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นและในสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ด้วยดี ให้เกื้อกูล ไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย เป็นพื้นฐานแห่งการฝึกอบรมจิตใจในอริยจิตตสิกขา^{๐๐} ส่วนศิลป์ในปาริสุทธิศิลป์ เป็นศิลป์ที่ยิ่งไปกว่าอริศิลป์สิกขา เพราะศิลป์ในปาริสุทธิศิลป์ หมายถึงความบริสุทธิ์ ความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศิลป์ เพราะฉะนั้นที่กล่าวว่าศิลป์ในความหมายหลักแล้วผู้วิจัยมีความเห็นว่า ศิลหมายถึงความสำรวม เพราะหากไม่มีการสำรวมระวังแล้ว คงเป็นไปได้ยากที่จะประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลายได้^{๐๐} ซึ่งเป็นข้อที่ ๑ คือ ปาฏิโมกข์สังวรศิลป์ในปาริสุทธิศิลป์ ๔

เมื่อศึกษาความหมายโดยรวมทั้งหมดแล้วอาจกล่าวได้ว่า สังวรมีความเกี่ยวข้องกับศิลป์ ๕ ในแง่ของการสำรวมระวังอกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้น และสังวรนั่นเองเป็นศิลป์ นั่นหมายความว่า ศิลเท่ากับสังวรทั้ง ๕ คือ ปาฏิโมกข์สังวร สติสังวร ญาณสังวร ขันติสังวร วิริยสังวร^{๐๙} จากข้อความที่กล่าวมาเป็นการยืนยันว่าสังวร ๕ เป็นศิลป์ โดยมุ่งเอาอริศิลป์ที่หมายถึง ความสำรวมหรือการสังวรระวัง^{๐๐} ซึ่งเป็นความประพฤติสุจริตดีงามและสำรวมระวังอันเป็นศิลป์ เพื่อความเข้าใจในความหมายของศิลป์ที่เป็นสังวรให้มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะขออธิบายสาระสำคัญตามนัยแห่งพุทธพจน์ โดยย่อดังนี้

๑. ปาฏิโมกข์สังวร ได้แก่การสำรวมในปาฏิโมกข์ คือ การรักษาสิกขาบทเคร่งครัดตามที่ทรงบัญญัติไว้ สำหรับป้องกันความเสียหาย หมายถึง การระมัดระวังมิให้ล่วงละเมิดพระบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นข้อห้าม สำหรับป้องกันความเสียหาย ซึ่งมีผลกระทบกับหมู่คณะโดยทรงวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด และให้ทำตามข้อที่พระองค์ทรงอนุญาต เพื่อความไม่เดือดร้อนแห่งตนเองและหมู่คณะเป็นไป เพื่อความเกื้อกูลแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย สมดังที่ปรากฏ

^{๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๖๔.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๘.

^{๐๙} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑/๑๔.

^{๐๐} ข.ม. (ไทย) ๒๕/๑๕๖/๕๓๔.

ในเสขปฏิปทาสูตร มัชฌิมนิกายมัชฌิมนิพฺพสาสน์ ที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้พระอานนท์แสดงแก่พวกเจ้าสาวกยะว่า อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีลสำรวมระวังในพระปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาทั้งหลาย^{๑๖} การสำรวมในพระปาฏิโมกข์ต้องพร้อมด้วยความประพฤติเรียกว่า อาจารย์ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่ตนต้องกระทำโดยเฉพาะ ส่วนการไม่ทิ้งอารมณ์กรรมฐานกล่าวคือ การเจริญจิตภาวนา และปัญญาภาวนาในกิจกรรมทุกอย่างในชีวิตประจำวัน โดยสาระสำคัญคือความรู้ตระหนักที่จะคุมกายและจิตไว้ให้อยู่ในกิจเรียกว่าโคจร

๒. สติสังวร ได้แก่การสำรวมด้วยสติ คือ สำรวมอินทรีย์มีจักขุ เป็นต้น ระวังรักษามิให้บาปอกุศลธรรมเข้าครอบงำเมื่อตาเห็นรูป เป็นต้น หมายถึงสำรวมด้วยสติ ระวังมิให้อกุศลธรรมครอบงำจิตในเมื่อรับรู้ด้วยอารมณ์ ๖ คือ เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องสัมผัส และใจรู้คิดเรื่องราวต่าง ๆ ต้องมีสติที่เป็นไปโดยอาการอย่างนั้น การมีสติครองตัวที่ขวยข้องกำกับจิตไว้กับกิจ นึกคิดถึงสิ่งที่พึงทำที่เกี่ยวข้องแม้จะนานแล้วก็ตาม หน้าที่ของสติก็คือการดูแลหรือคอยกำกับจิต ความหมายสามัญว่าความระลึกได้ อินทรีย์สังวรนี้เป็นการทำลายอภิชฌาและโทมนัส ซึ่งสติปัญญานี้ก็เป็นการทำลายอภิชฌาและโทมนัสเช่นกัน จึงกล่าวได้ ว่าเป็นอย่างเดียวกัน คือเป็นวิธีเจริญสติปัญญานั่นเอง เรื่องนี้พึงสังเกตได้จากพุทธพจน์ที่ปรากฏ ในอปินฺณกสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยตาแล้ว ไม่ถือเอาโดยนิमित ไม่ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุอินทรีย์ เมื่อไม่สำรวมแล้วจะพึงเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมรักษากักขุอินทรีย์ ย่อมถึงความสำรวมในจักขุอินทรีย์ ฟังเสียงด้วยหู ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจ^{๑๗}

ในมหาสติปัฏฐานสูตรที่ปรากฏในทีฆนิกาย มหาวรรค พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัด อภิชฌาและ

^{๑๖} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๓/๘๓.

^{๑๗} อ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๖/๑๕๕.

โหม่นสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ พิจารณาเห็น
ธรรมในธรรมอยู่^{อน}

กิเลสที่กลุ่มมจฺจิตใจอันเนื่องมาจากการไม่สำรวมอินทรี ในขณะทีเห็นรูป ได้ยินเสียง
ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส สัมผัส และธรรมารมณ์ แต่เมื่อสำรวมอินทรีจะมีทั้งหยาบบริสุทธิ ใจบริสุทธิ
คือมีทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ดังนั้น อินทรีสังวรจึงสามารถชำระกิเลสทั้งหลายอย่างหยาบ
อย่างกลาง อย่างละเอียดได้ อินทรีสังวรนี้จะบริสุทธิได้ก็ด้วยกำลังของสติ

๓. ญาณสังวร ได้แก่การสำรวมด้วยญาณ คือ ตัดกระแสกิเลสมีต้นหา เป็นต้นเสีย
ได้ด้วยปัญญา พิจารณาให้เข้ามาครอบงำจิต ตลอดถึงรู้จักพิจารณาเสปปัจจัย ๔ และการสำรวมด้วย
ญาณ หมายถึง การใช้ปัญญาพิจารณาตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของ
สังขารธรรมทั้งหลาย ซึ่งสามารถชำระจิตให้บริสุทธิและทำลายกิเลสได้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ
สมดังพระพุทธเจ้าตรัสกับอชิตมาณพ ที่ปรากฏในขุททกนิกาย จุฬนิกาย ปารายนวรรคว่า ลูกก่อน
ชิตะ กระแสใดในโลก สติเป็นเครื่องกั้นกระแสเหล่านั้น เราขอกล่าวถึงเครื่องป้องกัน (สังวร)
กระแสทั้งหลายว่า กระแสเหล่านี้อันภิกษุพึงตัดเสียได้ด้วยปัญญา^{อน}

ผู้มีปัญญาย่อมเห็นสิ่งใดมีประโยชน์และไม่มีประโยชน์ โดยเฉพาะเรื่องปัจจัย ๔ ไม่ติด
ข้องในการบริโภคต้องพิจารณาด้วยปัญญา ถ้าวินโยคด้วยความประมาทยอมเปิดทางให้กิเลสได้เข้า
อิงอาศัย อันเป็นเหตุให้ไม่สะดวกแก่การเจริญวิปัสสนาญาณ จะเป็นเครื่องขัดข้องแก่การที่จะรู้แจ้ง
แทงตลอดในธรรมที่ยังไม่บรรลุลถึง สมดังพุทธพจน์ที่ตรัสถึงการละด้วยการพิจารณาเสป ที่ปรากฏ
ในสัพพาสวสังวรสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปัญญาสกัว่า

ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกกายแล้ว เสพจิรวเพียงเพื่อ
กำจัดหนาว ร้อน สัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อจะปกปิด อวัยวะที่
ไม่ได้ความสะอาดกำริบ พิจารณาโดยแยกกายแล้ว เสพบิณฑบาตมิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่
เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตกแต่ง เพียงเพื่อให้กายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้เป็นไปเพื่อ กำจัดความลำบาก เพื่อ
อนุเคราะห์ด้วยคิดว่าจะกำจัดเวทนาเสีย ด้วยจะไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้นด้วยความเป็นไป ความไม่มี

^{อน} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑-๓๐๒.

^{อน} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๔/๕๔.

โทษและอยู่สบายด้วยจักมีแก่เรา ฉะนั้น พิจารณาโดยแยกคายแล้ว ย่อมเสพเสนาสนะเพียงเพื่อกำจัด
หนาว ร้อน สัมผัสแห่งเหลือบ ยุงมด แดง และสัตว์เลื้อยคลานเพียงเพื่อบรรเทาอันตรายแต่

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะและความเร่าร้อนอันกระทำความคับแค้นเหล่านี้
พึงบังเกิดแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่พิจารณาเสพปัจจัยอันใดอันหนึ่ง อาสวะและความเร่าร้อนอันกระทำ
ความคับแค้นนั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้พิจารณาเสพอย่างนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะเหล่านี้
เรากล่าวว่าจะพึงละได้ด้วยการพิจารณาเสพเท่านั้น^{๐๐}

๔. **ขันติสังวร** ดำรงด้วยขันติ หมายถึง ความอดทน โดยมีความอดกลั้นเป็นลักษณะ
เรียกว่าอริยาสันขันติ ได้แก่ อดทนต่อทุกขเวทนาในเวลาเจ็บป่วย ไม่แสดงอาการทรมานทราฐเรียกว่า
ทนลำบาก อดทนต่อหนาว ร้อน แดง สัมผัสเหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน มุ่งประกอบงานเป็น
ใหญ่เรียกว่า ทนตรากตรำ และเมื่อมีความโกรธไม่แสดงออกทางกายวาจา อดทนไว้ในใจเรียกว่า
ทน เจ็บใจ สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสัพพาสวสังวรสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกคายแล้วเป็นผู้อดทน ต่อ
หนาวร้อนหิวกระหาย สัมผัสแห่งเหลือบ ยุง มด แดง และสัตว์เลื้อยคลาน เป็นผู้มีชาติของผู้กลั้น
ต่อถ้อยคำที่ผู้อื่นกล่าว อดทนต่อเวทนาที่มีอยู่ในตัวซึ่งบังเกิดขึ้นเป็นทุกข์กล้าแข็งเผ็ดร้อน ไม่เป็นที่
ยินดี ไม่เป็นที่ชอบใจ อาจพล่าชีวิตเสียได้^{๐๐}

การดำรงด้วยความอดกลั้นเป็นเครื่องขัดเกลากิเลส อันสืบเนื่องมาจากสภาพแวดล้อม
ภายนอก เช่น บุคคล หมู่ คณะ รวมทั้งสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่อำนวยแก่การประพฤติปฏิบัติ และ
สภาพแวดล้อมภายใน เช่น เกิดโรค โทษะ และโมหะ ก็อดทนไว้ได้จนทำให้จิตใจเป็นปกติมั่นคง
ไม่มีอารมณ์อื่นใดที่จะทำให้หวั่นไหวหรือคล้อยตามสภาพที่เกิดขึ้น

๕. **วิริยสังวร** ดำรงด้วยความเพียร หมายถึงความมุ่งมั่นที่ไม่ย่อท้อ มีความพยายาม
มีจิตใจที่แน่วแน่ โดยมีจุดมุ่งหมายในการเข้าถึง ซึ่งเป็นความเพียรเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้น
ให้หมดสิ้นไปทำกุศลให้ถึงพร้อมซึ่งเป็นความหมายเดียวกันกับสัมมปปธาน ๔ ความสำรวมระวัง

^{๐๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕/๒๔.

^{๐๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔/๒๔.

กามวิตก พยาบาทวิตกวิหิงสาวิตก รวมทั้งบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับการ
ละอาสวะด้วยการบรรเทาในสัพพาสวสังวรสูตร มัชฌิมสูตร มูลปัณณาสก์ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกคายแล้ว ย่อมอดกลั้น
ย่อมละ ย่อมบรรเทา กามวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว พยาบาทวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว วิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้นแล้วทำให้
สิ้นสูญ ให้ถึงความไม่มี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อาสวะและความเร่าร้อน อันกระทำความคับแค้น
เหล่านี้ พึงบังเกิดแก่ภิกษุนั้น ผู้ไม่บรรเทาอันใดอันหนึ่ง อาสวะและความเร่า ร้อนเหล่านั้น ย่อม
ไม่มีแก่ผู้ภิกษุผู้บรรเทาอยู่อย่างนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะเหล่านี้ ดูเรากล่าวว่าจะพึงละได้เพราะ
ความบรรเทา^{๐๐}

๒.๒.๖ ศิลหมายถึงการไม่ก้าวล่วง

คำว่า ไม่ก้าวล่วง หมายความว่า การไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่ได้สมาทานไว้แล้ว เช่น
การไม่ก้าวล่วงศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และศีล ๒๒๗ เป็นการงดเว้นและการไม่ล่วงละเมิดโดย
องค์ธรรมคือวิปัสสนาจิต ดังปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ความดำเนินไปของจิต โดยเนื่องด้วย
การงดเว้นและความไม่ล่วงละเมิด^{๐๐} หากจะกล่าวถึงคนผู้ไม่ก้าวล่วงหรือล่วงละเมิดสิกขาบทที่ได้
สมาทานไว้แล้ว ถือว่าเป็นคนรักษาศีลแล้ว จะเป็นผู้ปราศจากโทษทางกาย ทางวาจา แม้บัณฑิต
พิจารณาแล้วก็หาที่ตำหนิไม่ได้ อีกนัยหนึ่งมีคำอธิบายว่าศีลนั้นบุคคลอาจรักษาไม่ให้มีโทษทางกาย
วาจา คือ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย^{๐*} หากพิจารณาข้อความที่ยกมากล่าวแล้ว ทำให้ทราบว่า
อาการที่ละเมิดสิกขาบทต่าง ๆ ที่สมาทานแล้วนั้นมีทั้งขาด ทะลุ ต่าง และพร้อย ก็มีคำถามต่อไป
ว่าแล้วอะไรเป็นสาเหตุให้ต้องล่วงละเมิดสิกขาบทที่สมาทานแล้ว จนเป็นเหตุให้ศีลที่สมาทาน (รับ)
แล้วต้องขาด ทะลุ ต่าง และพร้อย จนเป็นเหตุให้เป็นคนไม่มีสิกขาบท (ศีล) สำหรับฝึกปฏิบัติ
เกลียดใจให้สงบสุขได้ หากจะตอบคงตอบได้ว่าสิ่งที่ปิดกั้นคุณงามความดีและไม่ให้ก้าวหน้าใน

^{๐๐} ม.มู (ไทย) ๑๒/๑๖/๑๘.

^{๐๐} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๕๑ อ้างใน พระโสภณมหาเถระ (มหาสิยาคต) รัตน, วิปัสสนานัย, พระ
พรหมโลมิ (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ซีเอไอ เซ็นเตอร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

^{๐*} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑/๑๗.

กุศลธรรมทั้งหลายได้ หรือสิ่งที่เป็นอกุศลธรรมที่ทำให้เศร้าหมอง ซึ่งเรียกว่า นิรวณ ๕^{๐๐} อันเป็นอกุศลธรรมที่เกิดกับคนได้ง่ายและรวดเร็วที่สุด

หากพิจารณารายละเอียดของนิรวณ ๕ ทุกข้อแล้ว พบว่ามีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์เชื่อมโยงในลักษณะที่เป็นสาเหตุให้ดวงละเมิดสีกขาบทที่สมาทานแล้ว โดยขอขมมากล่าวเพียง ๒ ข้อได้แก่ข้อที่ ๑ คือความพึงพอใจในกามคุณ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่น่าปรารถนาและน่าพอใจทั้งสิ้น (กามฉันทะ) ซึ่งจัดเป็นกิเลสพวกโลภะ เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้จิตขุ่นมัวและไม่ตั้งมั่น กับข้อสุดท้ายคือความลัษณสังขย ความเคลือบแคลง หรือความไม่แน่ใจในกุศลธรรมทั้งหลายว่ามีคุณค่าหรือมีประโยชน์ ควรแก่การนำมาประพฤติปฏิบัติหรือไม่ หรือเมื่อนำมาประพฤติปฏิบัติแล้วจะได้รับผลเป็นความดีและความสุขตามที่พรรณนาไว้หรือไม่ ซึ่งความจริงแล้วนิรวณ ๕ ท่านกล่าวว่าเป็นสิ่งปิดกั้นหรือเป็นเครื่องกั้นไม่ให้สิ่งดีงาม (กุศลธรรม) ไม่ให้เกิดขึ้นในใจคนได้อย่างแท้จริง เช่น เมื่อคนถูกกามคุณ ๕ ครอบงำ จิตก็จะมีอาการฟุ้งซ่าน รำคาญปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น จิตใจจะหดหู่ ห่อเหี่ยว และเชิงซึมจนกระทั่งคิดปองร้ายทำลายผู้อื่นหรือสิ่งอื่น ๆ มีตาที่เหมือนไม่มีตา มีหูที่เหมือนไม่มีหู เพราะขาดปัญญาคอยกำกับช่วยพิจารณาไตร่ตรอง ไตร่ตรอง และใคร่ครวญนั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย มหาวรรค ความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นิรวณ ๕ เหล่านี้ กระทำให้มืด กระทำให้ไม่มีจักขุ กระทำให้ไม่มีญาณ เป็นที่ตั้งแห่งความคับปัญญา เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพานนิรวณ ๕ เป็นไฉน คือ กามฉันทนิรวณ พยาบาทนิรวณ ถีนมิตถนิรวณ อุทธัจจกุกกุจจะนิรวณ วิจิกขณนิรวณ กระทำให้มืด กระทำให้ไม่มีจักขุ กระทำให้ไม่มีญาณ เป็นที่ตั้งแห่งความคับปัญญา เป็นไปให้ฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นิรวณ ๕ เหล่านี้แล

๐๐

นิรวณ ๕ นี้สงเคราะห์เข้าในปรัญฐานกิเลส (คือกิเลสอย่างหยาบ แสดงอาการปรากฏอยู่ในจิตใจ เช่น ความยินดีพอใจและความไม่พอใจ) ถ้ากำจัดนิรวณ ๕ ต้องอาศัยกำลังสมาธิจึงสำเร็จได้ จึงกล่าวได้ว่าหากกำจัดนิรวณ ๕ ได้แล้ว กิเลสธรรมที่หมักหมมอยู่ในจิตใจก็ไม่อาจก้าวล่วงสีกขาบทที่สมาทานแล้วได้ ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ความว่า

^{๐๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕/๒๓.

^{๐๐} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๒๑/๑๕๓.

ศีลเป็นที่ประชุมแห่งนิรณ เป็นที่ประชุมแห่งการก้าวล่วง เป็นที่ประชุมแห่งเจตนาอัน
เกิดความเป็นอย่างนั้น เรียกว่า ศีล เพราะอรรถว่าสำรวมและไม่ก้าวล่วงปาณาติบาต อทินนาทาน
กาเมสุมิฉาจาร มุสาวาท พรุสวาจา สัมผัสปลาทปะ อภิขณา พยาบาท มิจฉาทิฎฐิ ชื่อว่าศีล เพราะ
อรรถว่าสำรวมและไม่ก้าวล่วงฉันทะ ด้วยเนกขัมมะ ด้วยความพยาบาท ด้วยความไม่พยาบาท ถินมัทธ
ด้วยอาโลกสัญญา อุทัจจด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน วิจิติญาด้วยการกำหนดกรรม ฯลฯ กิเลสหายาบ ๆ
ด้วยสทกคามิมรรค กิเลสละเอียดด้วยอนาคาริมรรค ชื่อว่า ศีล เพราะอรรถว่า สำรวมและไม่ก้าว
ล่วงกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตมรรค^{๐๖}

เพราะฉะนั้น ความหายของศีลจึงหมายถึงการงดเว้น การมีเจตนา การสำรวมระวัง และ
การไม่ก้าวล่วงหรือการไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่สมาทานแล้ว**ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า**
การละอวิชชาด้วยญาณ (ที่เป็นนามรูปปริจเฉทญาณและปัจฉยปริคคญาณ) และ
ละนิจสัญญา (ความสำคัญว่าเที่ยง) ด้วยญาณที่ยังเห็นความไม่เที่ยง (มีสัมมสนญาณเป็นต้น)
ชื่อว่าศีล การงดเว้นชื่อว่า ศีล เจตนาชื่อว่าศีล การสำรวมชื่อว่า ศีล การไม่ล่วงละเมิดชื่อว่า ศีล
(ญาณ อวิชชา อนิจจานุสสหาย นิจุสสุยหาย ปหาน สัล เวรมณี สัล เจตนา สัล สัมโร สัล
อวิตุกโกโม สัล)^{๐๗} และเมื่อบุคคลผู้มีการงดเว้น การมีเจตนาดี การสำรวมระวัง และการไม่ก้าวล่วง
หรือการไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่สมาทานแล้ว กายวาจาที่ผ่านการฝึกหัดขัดเกลามาเป็นอย่างดีแล้ว
จะเป็นกายวาจาที่ดี ไม่บกพร่อง และก็จะเกื้อหนุนบ่อเกิดของกุศลธรรมอื่น ๆ ได้อีก ซึ่งใน
คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงความหมายของศีลไว้ ๒ ประการ คือ ๑. สมาทานตั้งไว้ดีแล้ว
หมายถึงการตั้งกายกรรมเป็นต้นตั้งไว้ดี ไม่ให้บกพร่อง ๒. อุปจารณ เข้าไปทรงไว้ หมายถึงเป็นที่
อาศัยของกุศลธรรมที่สำคัญสูงขึ้นไป โดยเป็นบาทให้เกิดสมาธิและปัญญา^{๐๘}

^{๐๖} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๑-๖๒.

^{๐๗} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๐๒ อ้างในพระโสภณมหาเถระ (มหาสิยาดอ) รัตน, วิปัสสนาญั พระพรหม
โมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ หน้า ๔๔.

^{๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖. รายละเอียดดูในข้อความบาลีว่า เกณญฺเฐน สีนฺหิตี สีนฺหิตี สีนฺ นาม.
สมาทาน วา กายกมฺมาทีปํ สุสฺสิตยวเสน อวิปฺปกิณฺณตาติ กตฺโต อุปจารณํ วา กุสฺสลาณํ รมฺมานํ ปติญฺฐาณณ
อาธารภาโวติ อตฺโต. เกตเทว เหตุถ กตติทวํ สทฺทลฺกฺขณวิทู อนุชานนฺติ

จากที่มีความรู้ความเข้าใจมากขึ้นอย่างนี้ ทำให้ความระมัดระวังในการประพฤติปฏิบัติ มากยิ่งขึ้น เมื่อมีความระมัดระวังคิดก็จะไม่ขาดหรือต่างพร้อย หากมีความปรารถนาจะเจริญศีล ให้อย่าง ๆ ขึ้นเพื่อก้าวไปสู่การบรรลุขั้นสูงขึ้นจะทำได้ง่าย ทั้งนี้ด้วยก็มีศีลที่บริสุทธิ์แล้วเป็นฐานนั่นเอง

๒.๓. ประเภทและองค์ประกอบของศีล ๕

๒.๓.๑ ประเภทของศีล

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในส่วนในที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติดีงาม และการหา เลี้ยงชีพในทางสุจริตได้แก่ ศีล โดยเฉพาะอย่างยิ่งมุ่งเน้นที่ประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมในการอยู่ ร่วมกันอย่างสงบสุขตลอดถึงพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าทั้งทางร่างกายและจิตใจ และระบบ ความประพฤติชั้นศีลธรรม พระพุทธเจ้าทรงประกาศคำสอนออกไปอย่างกว้างขวาง เพื่อให้เกิด ประโยชน์ในการปฏิบัติโดยตรงแก่บุคคลและสังคม และเพื่อให้เห็นภาพรวมของศีลที่ครอบคลุม ทั้งส่วนบุคคลและส่วนสังคม จึงขอกล่าวถึงประเภทในคัมภีร์เนติปกรณ์ที่ได้แบ่งศีลออกเป็น ๕ ประเภท คือ^{๐๐}

๑. ปกตศีล ศีลโดยปกติ ได้แก่ศีลที่ประพฤติเป็นประจำโดยมิได้สมาทาน

๒. สมาทาน ศีลโดยการสมาทาน คือศีลที่รับสมาทานจากพระภิกษุหรือสมาทานต่อ หน้าพระพุทธรูป

๓. จิตตปสาทะ ศีลที่เกิดจากความเลื่อมใส

๔. สมณะ ศีลที่เกิดจากสมณะ

๕. วิปัสสนา ศีลที่เกิดจากวิปัสสนา

จากที่กล่าวถึงประเภทของศีล ๕ ข้างต้น ทำให้มองเห็นภาพรวมของศีลในวงกว้างได้ มากขึ้น แต่เพื่อให้เห็นในส่วนที่เป็นระบบความประพฤติที่แยกออกไปเป็นศีลสำหรับคฤหัสถ์และ ศีลสำหรับนักบวช เป็นต้น จึงขอกล่าวถึงศีลสำหรับผู้ประพฤติปฏิบัติโดยทั่วไป โดยแบ่งออกได้ ๒ ประเภท คือ

^{๐๐} พระเทพโสภณมหาเถระ (มหาสิยาตอ) วิปัสสนาจารย์, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม)

ศีลสำหรับคฤหัสถ์ สาระของศีลสำหรับประชาชนโดยทั่วไปกำหนดเอาข้อปฏิบัติอย่างต่ำมาเป็นพื้นฐานช่วยให้สังคมสงบสุข โดยปกติถือว่า ศีลเป็นหลักความประพฤติขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ไม่ว่าจะครองชีวิตอยู่ในระดับใด ๆ ก็คือเป็นหลักความประพฤติพื้นฐานของบุคคลแต่ละคนในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง จึงเรียกว่า มนุษยธรรม^{๐๐} การดำเนินชีวิตของแต่ละคนจึงมีวินัยจำเพาะสำหรับการฝึกตน วางไว้เป็นข้อเรียกว่า “สิกขาบท” (ข้อฝึกความประพฤติ) เมื่อบุคคลต้องการรักษาศีลให้ดียิ่งขึ้นไปในวันอุโบสถ ก็สามารถรักษาศีล ๘ หรืออุโบสถศีลได้ ดังนั้น คฤหัสถ์ผู้รักษาศีล สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. ศีล ๕ เป็นสิกขาบทที่คฤหัสถ์รักษายู่เป็นประจำ เรียกว่า นิจจศีล มีสิกขาบทไว้

สำหรับเป็นข้อฝึกความประพฤติกายวาจาให้เรียบร้อย ๕ ประการ ได้แก่

๑) เว้นจากปลงชีวิตของสัตว์ที่มีชีวิต (ปาณาติปาตา เวรมณี)

๒) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ (อทินนาทานา เวรมณี)

๓) เว้นจากการประพฤติดิในกาม (กามสุมิฉฉาจารา เวรมณี)

๔) เว้นจากการพูดเท็จ (มุสาวาทา เวรมณี)

๕) เว้นจากการดื่มของมึนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

(สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี)^{๐๐}

หลักความประพฤติพื้นฐานของมนุษย์มีจุดหมายที่เหมือนกันคือ การมีชีวิตที่ไม่มีโทษภัยอยู่ในสังคมที่เป็นปกติสุข จึงสร้างกฎระเบียบขึ้นในสังคม ศีล ๕ จึงปรากฏชัดเจนในสังคม เป็นระเบียบปฏิบัติของสังคม ได้การทำให้ประชาชนอยู่ร่วมกันโดยความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นที่ยอมรับของธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ซึ่งมีประโยชน์และมีอานิสงส์อย่างต่อเนื่อง ท่านจึงกล่าวว่า

ปญจสีลํ สพุพกาลิกํ หมายความว่า ศีล ๕ เป็นของมีอยู่ตลอดเวลาทุกยุคทุกสมัย

ซึ่งกล่าวว่าไว้ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาหลายคัมภีร์ว่า พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นหรือแม้มิได้ เสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ศีล ๕ และองค์ (กรรมบถ) ๑๐ นี้ก็มีอยู่ในโลก แต่เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าทั้งหลายบ้าง ทรงชักนำและชักชวนให้สมาทานศีลนั้น ๆ ในกาลใด สมัยใด สมัยนั้น

^{๐๐} พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), **ปรัชญาการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๘.

^{๐๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓.

เมื่อพระพุทธเจ้ามิได้เสด็จอุบัติขึ้น พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายบ้าง ท่านสมณะและพราหมณ์
ทั้งหลายผู้ประพฤติธรรมเป็นกรรมวาทีบ้าง พระจักรพรรดิมหाराชบ้าง พระมหาโพธิสัตว์ทั้งหลาย
ต่างชักชวนและทรงชักจูงประชาชนให้สมาทานศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น^{๐๐}

เพราะฉะนั้น ศีล ๕ จึงเป็นหลักสำหรับประพฤตินั้นพื้นฐานของคนในสังคม ที่สมควร
แก่ชนทุกเพศทุกวัย เพราะเป็นเครื่องส่งเสริมคุณความดี มีจรรยาบรรณที่เรียบร้อย เป็นหลัก
ความประพฤติตามหลักสากล ไม่เกี่ยวกับสมัยนิยมของยุคหรือท้องถิ่นหรือข้อห้ามต่าง ๆ ของ
ขนบธรรมเนียมประเพณี จึงถือได้ว่าหลักความประพฤติที่เรียกว่า ศีล ๕ นี้เป็นมาตรฐานวัดความ
เจริญและเสื่อมโทรมของสังคมได้เป็นอย่างดี

๒. ศีล ๘ เป็นสิกขาบทที่คฤหัสถ์สมาทานรักษาพิเศษในวันอุโบสถ เรียกว่า อุโบสถ
ศีลมีสิกขาบทไว้สำหรับเป็นข้อฝึกความประพฤติกายวาจาให้เรียบร้อย ๘ ประการ ได้แก่

- ๑) เว้นจากปลงชีวิตของสัตว์ที่มีชีวิต (ปาณาติปาตา เวรมณี)
- ๒) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ (อทินนาทานา เวรมณี)
- ๓) เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม (กามสุมิฉฉาจารา เวรมณี)
- ๔) เว้นจากการพูดเท็จ (มุสาวาทา เวรมณี)
- ๕) เว้นจากการดื่มของมึนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
(สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี)
- ๖) เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล (วิกาลโภชนา เวรมณี)
- ๗) เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อ
พรหมจรรย์ การทัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง
(นัจจิตวาทิตวิสูกทัสสนา มาลาคันธวิเลปนธารณมณฺฑทนวิภูสนัญฐานา เวรมณี)
- ๘) เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย (อุจาสยนมหาสยนา เวรมณี)^{๐×}

การประพฤติปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ในระดับสูงกว่าพื้นฐานโดยทั่วไป (ศีล ๕) คือ อุโบสถหรือศีล ๘
ซึ่งในคัมภีร์บาลีไม่ปรากฏว่า ศีล หรือสิกขาบท มีปรากฏคำว่า “อภฺฐังคสมันนาคตฺอุโบสถ” แปลว่า

^{๐๐} ธนิต อยู่โพธิ์, อานิสต์ศีล ๕ พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนสิวพร จำกัด
๒๕๒๕), หน้า ๔.

^{๐×} อภฺฐังค. (ไทย) ๒๓/๔๑/๓๐๓-๓๐๕.

อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ^{๐๐} ซึ่งเป็นศีลที่รักษาในวันอุโบสถ ได้ศีล ๘ ที่อุบาสกอุบาสิกา
สมาทานรักษาเป็นการจำศีลในวันพระ คือขึ้นและแรม ๘ ค่ำ ขึ้น ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ ในเดือนขาด ^{๐๑}
การรักษาอุโบสถศีลที่กำหนดไว้ เพราะอุบาสกอุบาสิกาต้องประกอบกิจการงานของตน จึง
กำหนดเวลาสำหรับรักษาด้วยถือว่า การรักษาอุโบสถเป็นศีลที่มีสมรรถภาพทางจิตใจ มีความ
ประพฤติดำเนินอย่างพระอริยะ ท่านจึงกล่าวว่า “พระอนาคามีบุคคลผู้เป็นฆราวาส ท่านรักษา
อุโบสถศีล โดยอัตโนมัติเป็นประจำด้วยอำนาจอริยมรรคโดยไม่ต้องสมาทาน” ^{๐๒}

ความประพฤติดำเนินขึ้นอุโบสถศีลหรือศีล ๘ เน้นการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการแสดงออก
ทางกาย ทางวาจา อุโบสถศีลมีพื้นฐานจากนิจศีล แต่อุโบสถศีลเน้นการปฏิบัติมากขึ้นและยากต่อ
การปฏิบัติอีกด้วย มีข้อกำหนดที่เป็นลักษณะที่ละเอียดอ่อน เมื่อพิจารณาตามข้อฝึกปฏิบัติแล้วก็
จะทราบได้ถึงความเป็นอยู่ของพระอริยบุคคล รวมทั้งวิถีชีวิตของพระอริยบุคคลด้วย ว่าท่านได้
ผ่านขั้นตอนของการฝึกปฏิบัติมาอย่างยากลำบากอย่างไร โดยเทียบกับประพฤติดำเนินตาม
หลักอุโบสถศีล หากเป็นหลักประพฤติดำเนินของพระอริยบุคคลยุ่งยากลำบากกว่านี้อย่าง
แน่นอน แต่ยังมีข้อพิจารณาเพิ่มเติมเกี่ยวกับศีล ๘ กับอุโบสถศีลมีความต่างกันอย่างไร

สำหรับศีลอุโบสถข้อที่ ๓ จะมีความแตกต่างจากนิจศีล (กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี)
คือเว้นจากการประพฤติดิพพรหมจรรย์เป็นการเว้นขาดจากการเสพอสังกัสน์* เป็นความมุ่งหมาย
ในศีลข้อนี้ อันเป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ แต่เป้าหมายสูงสุดคือความบริสุทธิ์ของจิตใจ จึงจะ
สำเร็จเป็นพรหมจรรย์ที่แท้จริง การเสพอสังกัสน์จึงมีราคะเป็นเหตุ พรหมจรรย์จะบริสุทธิ์ได้ด้วย
การงดเว้น จากอสังกัสน์ ไม่มีทั้งกาย วาจา และจิตใจ สติกับราคะ สัมผัสปัญญะกับพยาบาทเป็น
ของคู่กัน ถ้าไม่ประสงค์ในราคะกับพยาบาทก็ต้องทำสติและสัมผัสปัญญะให้สมบูรณ์ ดังที่
พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอังคุตตรนิกาย ดิกนิบาตอุโบสถสูตรว่า

^{๐๐} อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๔๑/๓๐๓.

^{๐๑} พระเทพเวที (ประยุตต์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔,
(กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๔๒๗.

^{๐๒} ธนิต อยู่โพธิ์, อานิสงส์ศีล ๕ หน้า ๑๗.

* อสังกัสน์ หมายถึงธรรมของอสังกัสน์ มีหลายหมวด เช่น อสังกัสน์ ๗ มีปราศจากศรัทธา
ปราศจากหิริ เป็นต้น. ในคำว่า “ทอดกายเพื่อเสพอสังกัสน์ที่ดี” หมายถึงเมถุนธรรม คือ การร่วมประเวณี อ่างใน
พระเทพเวที (ประยุตต์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๑.

พระอรหันต์ทั้งหลายละกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์
ประพฤติดังไกลเว้นจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้านตลอดชีวิต แม้เราก็ได้ละกรรมเป็นข้าศึกแก่
พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกลเว้นขาดจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน
ตลอดคืนหนึ่งกับวันหนึ่งในวันนี้ แม้ด้วยองค์อันนี้ เราก็ได้ชื่อว่าได้ทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย
ทั้งอุโบสถก็จักเป็นอันเราเข้าใจแล้ว^{อน}

ความหมายของพรหมจรรย์คือ การครองชีวิตอย่างประเสริฐ เป็นอริยมรรคดำเนินไปสู่
ความดับทุกข์ ประโยชน์อันเนื่องมาจากการประพฤติธรรม ที่เป็นจุดมุ่งหมายในระดับของอุโบสถศีล
มีความสัมพันธ์กับระดับความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย เป็นการละกำสุข* ได้ในระดับหนึ่ง การประพฤติ
ปฏิบัติตามหลักอุโบสถศีลจึงเป็นเครื่องวัดความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมได้เป็นอย่างดี

๒.๓.๒ องค์ประกอบของศีล ๕

ศีล ๕ จัดเป็นสิกขาบท แต่เป็นสิกขาบทสำหรับคฤหัสถ์^{๐๐} ใช้ในฐานะเป็นข้อฝึกหัด
ของชาวพุทธคฤหัสถ์ หรือกฎความประพฤติของอริยสาวกฝ่ายฆราวาสเรียกว่า สิกขาบท ๕ เช่น
ในสังคิยสูตร จัดสิกขาบทไว้ ๕ อย่างคือ (๑) ปาณาติปาตา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจาก
การฆ่าสัตว์) (๒) อทินนาทานา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์) (๓) กามมุชฌิการา
เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม) (๔) มุสาวาทา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่อง
งดเว้นเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ) (๕) สุราเมรยมชฺชปมาทฏฐานา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงด
เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท)^{๐๐}

ศีล ๕ หรือสิกขาบท ๕ นี้เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นในการเว้นจากการทำชั่วโดยการรักษา
กาย วาจา ให้เป็นปกติ ด้วยการงดเว้นจากบาปกรรม ๕ อย่าง ที่พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นภัยและเวร
คือ (๑) ปาณาติบาต การฆ่าสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป (๒) อทินนาทาน การถือเอาสิ่งของ ที่เจ้าของ

^{อน} อัง. อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๔๑/๓๐๔.

^{๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒.

^{๐๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๓.

มิได้ให้ (๓) กาเมสุมิฉณาจาร การประพฤติดิในกามทั้งหลาย (๔) มุสาวาท การพูดเท็จ (๕) สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เหตุเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทในเพราะสุราเมรัยและของมึนเมา ผู้กระทำบาปกรรมทั้ง ๕ ดังกล่าว แม้เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าผู้ทุศีล เพราะกระทำในสิ่งที่ตรงข้ามกันศีล นอกจากจะเรียกผู้ประกอบกรรมทำกุศลบาปกรรม ๕ ดังกล่าวนี้นี้ว่าเป็นทุศีลแล้ว ท่านเรียกว่าผู้สร้างเวร (เวรการโก) คือ เป็นผู้มีเจตนาเข้ามาซึ่งภัย และเวรเป็นเหตุให้ได้รับทุกข์ในอบายภูมิในทุกคติภพ และเมื่อเกิดในสุคติภพก็เป็นสภกรรม มิเกิดมาอายุสั้นเป็นต้น ศีล ๕ หรือสิกขาบท ๕ มุ่งหมายเพื่อให้คนเว้นจากภัยและเวรทั้ง ๕ โดยมุ่งเจตนาคือ ความตั้งใจเป็นสำคัญ เพื่อให้ทราบองค์ประกอบศีล ๕ มากขึ้น จึงขออธิบายรายละเอียดอื่น ๆ เพิ่มเติม ดังนี้

ศีลข้อที่ ๑ ได้แก่ เว้นจากปาณาติบาต หมายถึงเว้นจากการฆ่าสัตว์ที่มีชีวิตให้ตกลงไป ศีลข้อนี้มีความหมายกว้างรวมถึงชีวิตสัตว์ทุกชนิดที่มีชีวิต การเบียดเบียนชีวิตให้ถึงกับตาย นอกจากผิดศีลแล้วยังถือว่าเป็นบาป (ความชั่ว) จะมีโทษมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับลักษณะสำคัญ ดังนี้

๑. คุณ สัตว์มีคุณมาก ฆ่าก็มีโทษมาก ฆ่าสัตว์มีคุณน้อยก็มีโทษน้อย เช่น ฆ่าพระอรหันต์ มีโทษมากกว่าฆ่าปลูชน ฆ่าสัตว์ช่วยงานมีโทษมากกว่าสัตว์ร้าย เป็นต้น

๒. ขนาดกาย สำหรับสัตว์จำพวกเดรัจฉานที่ไม่มีคุณก็เหมือนกัน ฆ่าสัตว์ให้มีโทษมาก ฆ่าสัตว์น้อยมีโทษน้อย

๓. ความพยายาม มีความพยายามมากในการฆ่ามีโทษมาก มีความพยายามน้อยมีคุณน้อย

๔. กิเลสหรือเจตนา กิเลสหรือเจตนาแรงจะมีโทษมาก แต่หากกิเลสหรือเจตนาอ่อนโทษก็น้อย เช่น ฆ่าด้วยโทสะหรือจงใจเกลียดชัง มีโทษมากกว่าฆ่าด้วยป้องกันตัว

หลักเกณฑ์การกระทำเพื่อกำหนดได้ว่าเป็นการละเมิดศีลข้อปาณาติบาต

พระอรรถกถาจารย์ ได้จัดวางองค์ประกอบการละเมิดไว้ว่า สัตว์มีชีวิต ๑ ความเป็นผู้สำคัญว่าสัตว์มีชีวิต (รู้ยู่ว่าสัตว์มีชีวิต) ๑ จิตคิดจะฆ่า ๑ สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น ๑^{๐๐} ผู้รักษาศีลชื่อว่าศีลขาด ก็ต่อเมื่อกระทำครบองค์ ๕ นี้

^{๐๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๐๓/๓๒๕.

^{๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๗๓.

^{๐๐} มงคล. (ไทย) ๒/๕๗.

๒. ศีลข้อที่ ๒ ได้แก่ เว้นจากอทินนาทาน หมายถึง การไม่ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ ด้วยอาการขโมย หมายความว่า การไม่เบียดเบียนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตด้านทรัพย์สินของบุคคลอื่น โดยไม่ได้รับอนุญาต การลักขโมยจะมีโทษมากหรือโทษน้อย ขึ้นอยู่กับสิ่งของและคุณความดีของเจ้าของทรัพย์ ถ้าสิ่งของมีค่ามากประกอบกับคุณงามความดีของเจ้าของทรัพย์มีมากย่อมมีโทษมาก ถ้าสิ่งของเล็กน้อยโทษก็น้อย นอกจากนี้ต้องประกอบด้วยกิเลสกับความพยายามอีก เช่น ถ้าสิ่งของมีค่าเสมอกันกับคุณความดีของเจ้าของทรัพย์ ผู้ลักขโมยมีความปรารถนาอยากได้และมีความพยายามมากก็จะโทษมาก แต่ถ้าของนั้นได้มาโดยง่าย มีความปรารถนาอยากได้น้อยก็จะมิโทษน้อย

องค์ประกอบของอทินนาทาน มีองค์ ๕ คือถือเอาสิ่งของบุคคลอื่นหวงแหน ๑ รู้ว่าของนั้นเป็นของที่เขาหวงแหน ๑ จิตคิดจะลัก ๑ มีความพยายาม ๑ ลักของนั้นได้มาด้วยความพยายามนั้น ๑^{๐๙} เมื่อกระทำครบองค์ ๕ นี้เรียกว่าขาดศีล แต่เมื่อไม่ครบองค์ประกอบก็ได้ชื่อว่าค้างพร้อย

ศีลข้อที่ ๓ ได้แก่ เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร คือ การไม่ประพฤติกามทั้งหลาย หมายความว่างดเว้นจากความประพฤติที่จะล่วงละเมิดคู่ครอง หรือการไม่ล่วงเกินขอบเขตแห่งความเป็นสามีภรรยา กัน ซึ่งดำเนินไปทางกาย ในกามประพฤติเมธุนด้วยประสงค์ในการเสพ สัทธรรม โดยมีเจตนาล่วงเกินอคมนิยฐาน การประพฤติกามสุมิฉฉาจารจะมีโทษมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณงามความดีของผู้ถูกละเมิด ความแรงของกิเลสและความพยายาม กล่าวคือผู้ถูกละเมิดประกอบด้วยความดีมาก ย่อมมีโทษมาก ส่วนผู้ประกอบด้วยความดีน้อยย่อมมีโทษน้อยกว่า แต่หากมีความพอใจด้วยกัน มีความปรารถนาและความพยายามมากมีโทษมาก มีความปรารถนาและความพยายามน้อยโทษก็น้อย เป็นต้น

องค์ประกอบของกาเมสุมิฉฉาจารมีองค์ ๔ คือ วัตถุอันไม่ควรถึง (สตรีหรือบุรุษที่ไม่ควรละเมิด) ๑ จิตคิดจะเสพ ๑ มีความพยายามในการเสพ ๑ ยังมรรคให้ถึงมรรค (อวัยวะให้ถึงกัน)^{๑๐} เมื่อกระทำครบองค์ ๔ นี้ชื่อว่าศีลขาด ถ้าไม่ครบองค์ถือว่า ศีลค้างพร้อย

ศีลข้อที่ ๔ ได้แก่ การเว้นจากมุสาวาท คือ การไม่ประพฤติด้วยวาจาที่กล่าวเท็จ หมายความว่างดเว้นจากความประพฤติในการกล่าวด้วยคำพูดที่บิดเบือนจากความเป็นจริง โดยมีความจงใจเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจผิดคิดว่า คำที่กล่าวเท็จนั้นเป็นความจริง โดยการแสดงออกทางกาย

^{๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^{๑๐} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๒.

วาทา การแสดงออกทางกายนั้น หมายถึง กิริยาอาการที่แสดงให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น การเขียนจดหมายที่เป็นเท็จ การทำรายงานหลักฐานเท็จ ปลอมแปลงเอกสารหรือหลักฐาน ทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อ รวมถึงการแสดงกิริยาทางกายอย่างคนใบ้ เป็นการให้สัญญาณทำให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น การสั่นศีรษะ พยักหน้า ทำมือ เป็นต้น ส่วนด้านวาทาหมายถึงคำพูดที่ไม่มีสาระหรือหาประโยชน์ไม่ได้ การพูดเท็จจะมีโทษมากหรือน้อย “แล้วแต่ประโยชน์ที่จะถูกตรอนเป็นเรื่องใหญ่หรือเรื่องเล็กน้อยและแล้วแต่ผู้พูด เช่น กฤหัสถ์จะไม่ให้ของของตนก็พูดไปว่า ไม่มี ก็ยังมีโทษน้อย ถ้าเป็นพยานเท็จก็มีโทษมาก สำหรับบรรพชิตพูดเล่นมีโทษน้อย จงใจบอกของที่ไม่เคยเห็นว่าเห็นโทษมาก”^{๐๖}

องค์ประกอบของมูสาวาทมีองค์ ๔ คือ เรื่องไม่จริง ๑ จิตคิดที่จะพูดให้ผิด ๑ มีความพยายามเกิดจากความตั้งใจ ๑ ผู้อื่นเข้าใจเนื้อความนั้น ๑^{๐๖} เมื่อกล่าววาทาครบองค์ ๔ ชื่อว่า สิลชาด ถ้าไม่ครบองค์ ถือว่าค้างพริ้วไม่ติงาม

ศีลข้อที่ ๕ ได้แก่ การเว้นจากการดื่มสุราและเมรัย คือ การไม่เสพของมีนเมา หมายความว่าสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นสิ่งเสพผิดที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะเป็นสิ่งที่ควรงดเว้น เพราะสุราและเมรัยเหตุให้ผู้ดื่มมีนเมา ขาดความยังคิดหลงลืม สติ สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับโทษของการดื่มสุราเมรัย ๖ ประการ ในทีมนิกายปาฎิภวรรค สิงคาลกสูตร ความว่า

ดูก่อนอนคฤหบดีบุตร โทษในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖ ประการ คือความเสื่อมทรัพย์อันผู้ดื่มพึงเห็นเอง ๑ ก่อการทะเลาะวิวาท ๑ เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๑ เป็นเหตุเสียชื่อเสียง ๑ เป็นเหตุไม่รู้จักกาย ๑ เป็นเหตุทอนปัญญา^{๙๖}

การดื่มน้ำเมานอกจากมีโทษทางร่างกายและจิตใจ อันเป็นการบั่นทอนสติปัญญาของตนเองแล้ว ยังมีโทษกระทบโดยตรงต่อสังคม เพราะศีลข้อที่ ๕ นี้เป็นที่ตั้งแห่งความประมาทขาดสติสัมปชัญญะจึงเป็นเหตุให้ละเมิดศีลข้ออื่น ๆ ได้ทั้งหมด ปัญหาต่าง ๆ ทางสังคมอันสืบ

^{๐๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๓๓.

^{๐๖} มงคล. (ไทย) ๒/๑๐๗.

^{๙๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๑๒-๒๐๓.

เนื่องจากสุราและเมรัยตลอดถึงของมีนเมาประเภทต่าง ๆ ฆาตกรรม โจรกรรม การข่มขืน การหลอกลวง และอุบัติเหตุ ๆ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย แม้เราไม่ได้เห็นหรือไม่ได้ฟังมาแล้วว่า คนผู้นี้เป็นผู้ละการดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท จดเว้นจากการดื่มน้ำเมา พระราชาจับเขาประหาร จองจำเนรเทศ หรือกระทำตามปัจจัย เพราะเหตุแห่งการงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา แต่ว่าบาปกรรมของเขานั้นแหละย่อมบอกให้ทราบว่า คนผู้นี้ประกอบการดื่มน้ำเมาแล้ว ฆ่าหญิงหรือชายตาย ลักทรัพย์เขามาจากบ้านหรือจากป่า ละเมิดประเวณีในหญิงหรือบุตรของผู้อื่น ทำลายประโยชน์ของภุชชบดีหรือบุตรของภุชชบดีด้วยมุสาวาท พระราชาจับเขามาประหาร จองจำเนรเทศ กระทำตามปัจจัย เพราะเหตุแห่งการดื่มน้ำเมา คือ สุราเมรัยเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ท่านทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังมาแล้ว และจักได้ฟังต่อไป^{๙๐}

ศีลข้อที่ ๕ นี้เป็นสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น เพื่ออนุเคราะห์ประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวง เป็นหลักการที่สำคัญสำหรับเสนอแนะวิธีการปฏิบัติแก่หมู่ชนไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท เพื่อให้ตั้งมั่นอยู่ในอัปมาทธรรม เพราะความไม่ประมาทเป็นยอดแห่งกุศลธรรมทั้งปวง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

เราไม่เคยเห็นธรรมอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นหรือให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป เหมือนความไม่ประมาท เมื่อไม่ประมาทแล้ว กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมไป^{๙๑}

ผู้วิจัยเห็นว่า เจตนาที่แท้จริงในการบัญญัติศีลข้อนี้ ก็เพื่อการรักษาคนไม่ให้ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดให้โทษ ซึ่งเป็นสิ่งทำลายสติสัมปชัญญะของคนเราได้มากที่สุด ในการป้องกันตนเองที่ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดโดยเฉพาะสุราและเมรัยนี้ ที่จะป็นสาเหตุสำคัญในการล่วงละเมิดสิกขาบทที่สมาทานแล้วเพื่อความเข้าใจในศีลข้อนี้ให้มากยิ่งขึ้น จึงควรพิจารณาถึงจุดมุ่งหมายในการบัญญัติศีลข้อที่ ๕ ก็เพื่อความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่มีทุกข์ เพื่อความรู้ชัดในกิจที่ควรทำในอดีต อนาคต และปัจจุบัน เพื่อความมีสติมั่นคงอยู่เสมอ ความเป็นผู้มี ความเที่ยงตรง เพื่อความเป็นผู้ฉลาดรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีล

^{๙๐} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๘/๒๑๔.

^{๙๑} อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๕๘/๑๐.

ข้อนี้ ก็เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่าโทษของอบายมุข นั้น มีผลร้าย เป็นบ่อเกิดแห่งความเสื่อมทั้งหลาย หรือเรียกว่าดำรงเป็นหนทางแห่งความเสื่อมจากความ ดี เพราะเหตุแห่งการบัญญัติศีลข้อนี้ จึงเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้ละเมิดสิกขาบท อีก ๔ ข้อข้างต้นนั้น

๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรม

การศึกษาเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศเพราะความเจริญที่ปรากฏทั้งในด้านวัตถุ และด้านคุณธรรม จริยธรรมนั้นเป็นผลสะท้อนคุณภาพของคนในสังคม อันเป็นผลจากการอบรม บ่มนิสัยจากครอบครัว สถาบันการศึกษาตลอดจนการได้รับการขัดเกลาและประสบการณ์ในสังคม หากย้อนมามองที่ประเทศไทยของเราจะเห็นว่า สังคมไทยในปัจจุบันนี้น่าหวั่นมาก มีความบกพร่อง เกิดขึ้นหลายประการ เช่น ความเสื่อมโทรมในเรื่องคุณธรรม จริยธรรมที่เกิดขึ้นในด้านการเมืองการปกครอง การประพฤติปฏิบัติตนซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากอุปนิสัยของในสังคมที่มีค่านิยมไปในทางที่ไม่ถูกต้อง เช่น ความฟุ้งเฟ้อ การไม่ยอมรับความจริง ชอบพูดปด ขาดความซื่อสัตย์ อีกทั้งผู้ใหญ่ก็ไม่ได้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชน ครอบครัวแตกแยก เด็กขาดความซื่อสัตย์ อีกทั้งผู้ใหญ่ก็ไม่ได้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชน ครอบครัวแตกแยก เด็กขาดที่พึ่ง หันไปใช้ยาเสพติด เป็นที่พึ่งแทน ปัญหาต่างๆ เหล่านี้สถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอบรมบ่มนิสัยและถ่ายทอดค่านิยมต่างๆ ให้แก่เด็กและเยาวชนควรที่จะทบทวนแนวทางที่เคยดำเนินการต่อเนื่องมาเป็นเวลานานว่า ควรจะปรับเปลี่ยนทิศทางกันอย่างไร เพื่อสร้างระบบใหม่ให้เป็นระบบที่เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ให้เป็นระบบที่ถูกต้องและคำนึงถึงคุณภาพของเด็กและเยาวชนเป็นสำคัญ ยังมีนักคิดทางพระพุทธศาสนา และนักคิดทางการศึกษาได้กล่าวไว้มากมาย คือ

๒.๔.๑ ความหมายของคุณธรรม

คุณธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลควรประพฤติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ หรือหลักธรรมชาติ ที่ควรประพฤติ เพื่อเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น เป็นการประพฤติที่ดีงามของมนุษย์เรา เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม

บุญมี แท่นแก้ว^{๙๐} ได้สรุปความหมายของ คุณธรรม คือสิ่งที่พึงประสงค์สุดท้ายของบุคคลและสังคม จะเข้าถึงได้ต้องมีความรู้ดี ความรู้ถูกต้อง เพราะความรู้ดี ความรู้ถูกต้องจะสามารถปลูกฝังนิสัยที่ดีได้

ไพฑูรย์ สินลารัตน์^{๙๑} คุณธรรมครู (Teacher's function) สมบัติหรือความสามารถที่มีอยู่ในตัวครู ได้กล่าวถึงความหมายของคุณธรรม ตามพจนานุกรม Collin Co build อธิบายว่า คุณธรรมมีความหมาย ๒ นัยคือ

๑. โดยนัยที่เป็นภาวะทางจิตนั้น คุณธรรมแปลว่าความคิดที่ว่าบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่ควรทำและเป็นที่ยอมรับ และบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ผิดหรือเลว ทั้งนี้เป็นไปทั้งโดยความคิดเห็นของแต่ละบุคคลและแต่ละสังคม นอกจากนี้คุณธรรมยังเป็นคุณภาพหรือสถานะในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ควรทำและยอมรับได้

๒. คุณธรรมเป็นระบบลักษณะการประพฤติและคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนส่วนใหญ่ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเป็นที่ยอมรับกันในสังคมหรือเฉพาะกลุ่มคนคุณธรรม ตามรูปศัพท์แปลว่า สภาพของคุณงามความดีซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายความหมายไว้ว่า คุณธรรม คือ ธรรมที่เป็นคุณ ความดีงามสภาพที่เกื้อกูล

พุทธทาสภิกขุ^{๙๒} ให้ความหมายของคุณธรรม หมายถึง คุณสมบัติฝ่ายดีโดยส่วนเดียวเป็นที่ตั้งหรือเป็นประโยชน์แก่สันติภาพและสันติสุขจึงเป็นที่ต้องการของมนุษย์ คุณธรรมเป็นสิ่งที่ต้องอบรมโดยเฉพาะเพื่อให้เกิดขึ้นเหมาะสมกับที่เราต้องการ

วิวัฒน์ ชัดติยะมาน^{๙๓} ให้ความหมายคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งจะแสดงออกมาโดยการกระทำทางกาย และวาจา ที่เป็นหลักในการประพฤติ

^{๙๐}บุญมี แท่นแก้ว, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๕๐.

^{๙๑}ไพฑูรย์ สินลารัตน์, **ความรู้คู่คุณธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗๘.

^{๙๒}พุทธทาสภิกขุ, **คุณธรรมสำหรับครู**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

^{๙๓}วิวัฒน์ ชัดติยะมาน, **เอกสารประกอบการสอนวิชาคุณลักษณะและจรรยาบรรณครู**, ภาควิชาหลักสูตรและการสอน, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ได้สรุปหลักธรรมทางศาสนาและคุณธรรม ประกอบด้วยคุณสมบัติที่เป็นความดีงาม ความถูกต้อง ซึ่งมีอยู่ภายในจิตใจบุคคล ทำให้บุคคลนั้นพร้อมที่จะกระทำการต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือทำประโยชน์ให้ผู้อื่น โดยไม่เบียดเบียนตนเอง หรือกระทำการที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้น ครูที่ประกอบด้วยคุณธรรมย่อมเป็นครูที่มีความเหมาะสมสำหรับความเป็นครู เป็นผู้ที่เหมาะสมควรได้รับการยกย่องจากสังคมโดยทั่วไป นิสิตครูจึงควรนำหลักธรรมทางศาสนาและคุณธรรมที่ได้ศึกษาไปแล้ว ไปปฏิบัติเพื่อส่งเสริม ป้องกัน แก้ไขและพัฒนาบุคลิกภาพและจรรยาบรรณครูของตนเองต่อไป

๒.๔.๒ คุณธรรมด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง

Bandura^{๙๐} กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง กฎสำหรับประเมินพฤติกรรม กฎการประเมินมีลักษณะไม่แตกต่างจากกฎทางภาษาที่เรียกว่า ไวยากรณ์ กฎเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้ ความหมายระบบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้

๑. หลักการแนวทางในการประพฤติปฏิบัติรู้ว่าสิ่งใดควรทำและสิ่งใดไม่ควรทำ

๒. การกระทำหรือการแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่ทำให้เกิดความสงบสุขและอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นได้อย่างมีความสุข

Good^{๙๑} ได้ให้ความหมายความรับผิดชอบต่อตนเองไว้ว่า การปฏิบัติตนในความสำนึกความรับผิดชอบต่อตนเอง การเล่าเรียน ครบถ้วน สังคม และต่อบุคคลใกล้ชิดโดยการแสดงออกมาในรูปของการปฏิบัติอย่างตั้งใจละเอียดรอบคอบที่จะให้การปฏิบัติบรรลุตามเป้าหมาย ยอมรับการกระทำของตนทั้งด้านดีและผลเสีย อีกทั้งพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

กรมวิชาการ^{๙๒} ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบต่อตนเองไว้ว่า หมายถึง ความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะทำการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพัน ด้วยความพากเพียรและความละเอียด

^{๙๐} Bandura, **Moral Education**, (London : Routledge and KeGen Pauk, 1979), p.13.

^{๙๑} Good c.v., **Dictionary of Education**, (New York : McGraw Hill Company, 1973),p. 28.

^{๙๒} กรมวิชาการ, **หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔๖.

รอบคอบ ขอมรับผลการกระทำในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้น

ชำนาญ นิสารัตน์^{๑๙} ได้กล่าวว่าความรับผิดชอบต่อตนเอง คือ การยอมรับรู้และสำนึกในการกระทำของตนเอง ขอมรับผลการกระทำของตนเองด้วยความเต็มใจ ไม่ว่าผลการกระทำนั้นจะเป็นผลดีหรือร้ายและพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้บุคคลปฏิบัติสอดคล้องกับกฎจริยธรรมและกฎเกณฑ์ของสังคม โดยไม่ต้องมีการบังคับควบคุมจากผู้อื่น

สรุปแล้วความหมายของความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรับรู้ฐานะและบทบาทของตนที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม จะต้องดำรงตนให้อยู่ในฐานะที่ช่วยเหลือตนเองได้ รู้จักว่าอะไรผิด รู้จักว่าอะไรถูก ขอมรับการกระทำของตนเองทั้งที่เป็นผลดีและผลเสียหรือไม่ และจะเลือกปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีก่อให้เกิดผลดีเท่านั้น

๒.๔.๓ คุณธรรมด้านความมีวินัย

คุณธรรมด้านความมีวินัยถ้าหากได้มีการปลูกฝังให้กับนักเรียนได้เป็นอย่างดี และมีประสิทธิภาพแล้ว ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัยแล้วสังคมก็จะอยู่อย่าง มีความสุข จึงได้กล่าวความหมายของความมีวินัยไว้ดังนี้

นงนภัส เอี่ยมล่อ^{๒๐} ได้กล่าวว่า วินัย หมายถึง ความสามารถที่จะควบคุมตนเองในด้านความประพฤติ การยอมรับในระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล ตลอดจนการแก้ไขความประพฤติของตนเองหรือของผู้อื่น โดยอาศัยวิธีการต่าง ๆ ทั้งการดูแลให้คำแนะนำโดยใช้ หลักเหตุผลหรือวิธีการลงโทษตามสภาพของสถานการณ์ที่ปรากฏอยู่

^{๑๙}ชำนาญ นิสารัตน์, หนังสือสังคมศึกษา หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๕๓.

^{๒๐}นงนภัส เอี่ยมล่อ, “การใช้กิจกรรมรักบ้านม่วงฟอรั่ เพื่อพัฒนาวินัยนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ ”, การศึกษาค้นคว้าแบบอิสระ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๖.

พระสมชาย ไข่มุกโศก^{๑๐} ได้ให้ความหมายของวินัยว่า หมายถึงระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อบังคับสำหรับควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา ของคนในสังคมให้เรียบร้อยดีงาม เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน จะได้อยู่ร่วมกันอย่างสุขสบาย ไม่กระทบกระทั่งกันและกัน

สมบุรณ์ สิงห์คำป้อง^{๑๑} ในความเห็น ว่า วินัย หมายถึง คุณลักษณะที่มีอยู่ภายในของบุคคล ที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้ประพฤติตามกฎหมายและระเบียบแบบแผนตามที่สังคมกำหนดไว้โดยไม่ถือว่าเป็นการบังคับให้กระทำ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ^{๑๒} ได้ให้ความหมายของวินัยไว้ว่า วินัย หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมที่ช่วยให้สามารถควบคุมตนเองและปฏิบัติตามระบบระเบียบ เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ซึ่งคนส่วนมากเห็นว่าวินัยเกิดจากการดูแลควบคุมในระยะแรกที่เด็กยังเยาว์ การทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีและแนะนำบอกกล่าวด้วยเหตุผล โดยไม่รู้สึกลัวถูกบังคับ

อัญญา ประสานชาติ^{๑๓} ได้กล่าวว่า พฤติกรรมการมีวินัยในตนเอง หมายถึง ความสามารถในการควบคุมตนเองของบุคคลโดยไม่มีผู้ใดมาบังคับ ทั้งด้านอารมณ์และพฤติกรรมที่ไม่ขัดต่อกฎเกณฑ์ของสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อความสงบสุขในการดำเนินชีวิต และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของการอยู่ร่วมกันในสังคม

กล่าวโดยสรุปความมีวินัย หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการควบคุมอารมณ์หรือบังคับพฤติกรรมของตนเอง ให้เชื่อฟังและประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนอันดีงาม

^{๑๐}พระสมชาย ไข่มุกโศกมงคลชีวิต ฉบับก้าวหน้า, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๔๕), หน้า ๗๒

^{๑๑}สมบุรณ์ สิงห์คำป้อง, “ศึกษาปัญหาการส่งเสริมวินัยนักเรียนตามทัศนะของผู้บริหารและครู ในโรงเรียนเอกชน สังกัดกองศึกษามูลนิธิแห่งภาคีศตจักรในประเทศไทย”, การศึกษาค้นคว้าอิสระ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

^{๑๒}สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, แนวปฏิบัติกิจกรรมเสริมสร้างวินัยนักเรียน สำหรับโรงเรียนประถมศึกษา, (สุพรรณบุรี : ศูนย์วิชาการสุพรรณบุรี, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐.

^{๑๓}อัญญา ประสานชาติ, “ผลการฝึกจิตลักษณะเพื่อพัฒนาพฤติกรรมวินัยในตนเองของนักเรียนระดับประถมศึกษา”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ๘๒.

ต่าง ๆ ที่สังคมยอมรับ โดยตนเองมองเห็นคุณค่าที่จะกระทำเพื่อให้เกิดผลดีต่อตัวเองและสังคม
ส่วนรวม

๒.๔.๔ คุณธรรมด้านความซื่อสัตย์

ความซื่อสัตย์เป็นคุณสมบัติของผู้ดี ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรปลูกฝังให้กับนักเรียน เพื่อให้
นักเรียนเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น ดังนี้

ประเสริฐ เอื้อนครินทร์^{๐๙} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้ว่า หมายถึง ความ
ซื่อตรงไม่คดโกงทั้งกาย วาจา ใจ ทั้งตนเองและหน้าที่การงาน

โพธิ์ทอง จิตอ่อนน้อม^{๑๐} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ว่า หมายถึง การประพฤติ
ปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องตรงต่อความเป็นจริง เป็นการประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมาทั้งกาย วาจา
ใจ ต่อตนเองและผู้อื่น

อดิศักดิ์ ภูมิรัตน์^{๑๑} ได้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ไว้ว่า หมายถึง ความประพฤติ
ที่ยึดหลักแห่งคุณธรรม ประพฤติด้วยความจริงใจทั้งทางกาย วาจา ใจ ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น
และได้เสนอแนะแนวทางการแก้ไขและเสริมสร้างลักษณะนิสัยให้มีจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์พอ
สรุปใจความสำคัญกว้าง ๆ ดังนี้

^{๐๙} ประเสริฐ เอื้อนครินทร์, “การทดลองใช้เทคนิค “แม่บท” เพื่อพัฒนาจริยธรรมและความซื่อสัตย์ ”
ปริญญานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๔), หน้า ๒๒.

^{๑๐} โพธิ์ทอง จิตอ่อนน้อม, “พฤติกรรมทางจริยธรรมของครูพลศึกษาในทัศนะของผู้บริหารโรงเรียน
มัธยมศึกษา และนักเรียนในเขตการศึกษา ๙”, ปริญญานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พิษณุโลก, ๒๕๒๕), หน้า ๙.

^{๑๑} อดิศักดิ์ ภูมิรัตน์, “ผลของการใช้กิจกรรมกลุ่มที่มีต่อเจตคติเชิงจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ของ
นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ”, ปริญญานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวรพิษณุโลก, ๒๕๓๕),
หน้า ๓๓.

๑. ให้เด็กได้อยู่ใกล้ชิดกับตัวอย่างที่ดี ได้ปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันจนเห็นคุณค่า
 ๒. เสนอปัญหาให้คิด เมื่อเด็กเห็นปัญหาของคนอื่นหรือสังคมที่ตนเป็นส่วนหนึ่งมาก ๆ ก็จะนำไปเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของตนเอง ทำให้เกิดความสำนึกมากขึ้นและจะเปลี่ยนแปลงค่านิยมและพฤติกรรมของตนเองให้มีความซื่อสัตย์โดยไม่รู้ตัว
 ๓. จัดโอกาสให้เด็กได้ศึกษาหาประสบการณ์จากวิชาการบางอย่าง ซึ่งสามารถพัฒนาค่านิยมได้ เช่น ศิลปะ ช่วยขัดเกลาจิตใจให้ละเอียดอ่อน มีความซื่อสัตย์ เป็นต้น
 ๔. สันทนาวิสาสะในชีวิตประจำวัน เมื่อได้พบเห็นหรือสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน ในบ้านและนอกบ้านก็นำมาวิเคราะห์วิจารณ์กับเด็กได้
 ๕. สร้างคำขวัญที่คนส่วนใหญ่จะยอมรับนับถือร่วมกัน ทั้งนี้ต้องอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม
 ๖. จัดกิจกรรมแนะแนวโดยให้กระบวนการกลุ่ม เพื่อให้เด็กได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เรียนรู้จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในกลุ่มทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้และส่งผลให้เกิดความเจริญงอกงามในทุก ๆ ด้านได้
- พอสรุปได้ว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนอย่างตรงไปตรงมาทั้งทางกาย วาจา ใจ การตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อความเป็นจริง ต่อตนเองและผู้อื่น

๒.๔.๕ คุณธรรมด้านความเสียสละ

ถ้าคนเรามีความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อผู้อื่น เหมือนอุ้มชูตนเอง ความมีน้ำใจ กว้างขวาง เป็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นเยี่ยม ความมีธรรมาศัยเป็นกันเองในที่ทั้งปวง แต่ไม่ให้เสียระเบียบและความมีนิสัยไม่เกียจจน ยังได้ทำกิจการมากก็ยังเห็นเป็นเกียรติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นประมุขของหน้าที่การงาน ฉะนั้นความเสียสละจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้กับนักเรียน ซึ่งคุณธรรมด้านการเสียสละมีผู้กล่าวดังนี้

กรมวิชาการ อ้างใน กชกร จินตนสถิต^{๑๖} ได้ให้ความหมายของความเสียสละว่า คือ การกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความมีน้ำใจโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น ช่วยเหลือเจือจานแก่บุคคลที่ควรให้ เพื่อให้เขาได้รับความสะดวก มีความพอใจ การให้การบริจาค การยอมเสียสิทธิ หรือ สละสิ่งที่เราควรได้รับให้แก่ผู้อื่น โดยพฤติกรรมของผู้ที่มีความเสียสละ มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. การให้ทางกาย เช่น ช่วยเหลือผู้อื่นทำธุรกรรมที่ไม่มีโทษ ไม่นิ่งดูตาย ช่วยเหลืองานสาธารณะประโยชน์ เป็นต้น
 ๒. การให้ทางวาจา เช่น ช่วยเหลือให้คำแนะนำทั้งในทางโลกและทางธรรม ช่วยเจรจาเอาเป็นธุระให้สำเร็จประโยชน์
 ๓. การให้ทางสติปัญญา เช่น ช่วยแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมา ช่วยแก้ปัญหาเดือดร้อนแก่คนที่ไม่ทำผิด ช่วยคิดหาแนวทางที่ถูกที่ชอบ ช่วยเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้อื่น ตามกำลังสติปัญญา
 ๔. การให้ด้วยกำลังทรัพย์ เช่น แบ่งปันเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่ผู้ที่สมควรให้ แบ่งปันเงินทองให้แก่ผู้ที่สมควรให้ การสละทรัพย์เพื่อสาธารณกุศล เป็นต้น
 ๕. การให้ทางใจ เช่น ยินดีเมื่อผู้อื่นพลัด ไม่นึกสมน้ำหน้าผู้อื่น ไม่อยากขโมยอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน
- กมลชนก ภิรมย์ศิริพรรณ^{๑๗} ได้สรุปความหมายของการเสียสละว่า หมายถึง การละความเห็นแก่ตัว การให้ปันแก่คนที่ควรให้ด้วยกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังใจ รวมทั้งการรู้จักยอมเสียประโยชน์ส่วนตัว เพื่อรักษาประโยชน์ส่วนรวมมากกว่า

^{๑๖} กชกร จินตนสถิต, “การพัฒนาคุณธรรมด้านการเสียสละที่ได้จากการอ่านวรรณกรรมสำหรับเด็กของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอนุบาลบุรีรัมย์”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒.

^{๑๗} กมลชนก ภิรมย์ศิริพรรณ, “คู่มือพัฒนาความเสียสละของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๑”, สารนิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑.

จันทะ วิไลพัฒน์^{๖๐} ได้สรุปถึงการเสียสละว่า หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำที่แสดงถึงไมตรีจิต ความมีน้ำใจ โอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น คอยเอื้อเฟื้อช่วยเหลือเกื้อกูล ลดความเห็นแก่ตัว รู้จักแบ่งปัน ขอมเสียสิทธิ์หรือสิ่งที่เราควรได้รับหรือมีอยู่น้อยให้แก่ผู้อื่น ร่วมบริจาคร่วมสร้างประโยชน์หรือกระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ต่อสังคม และต่อส่วนรวมด้วยความจริงใจโดยไม่หวังผลตอบแทน นอกจากนี้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ยังรวมถึงการรู้จักให้อภัยผู้อื่น รู้จักระงับอารมณ์ของตน ไม่แสดงกิริยาจาไม่สุภาพ ไม่โลภ ไม่ละเมิดสิทธิหรือก้าวร้าวสิทธิของผู้อื่น ขอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

ณรงค์ สิลารัตน์^{๖๑} ให้ความหมายของความเสียสละไว้ว่า หมายถึง การรู้จักยอมสละประโยชน์ส่วนตัว เพื่อประโยชน์ส่วนรวมและการปันแก่คนที่ควรให้ด้วย กำลังกาย กำลังทรัพย์ และกำลังสติปัญญา

บรรทม มณีโชก^{๖๒} ได้ให้ความหมายของคุณธรรมความเสียสละไว้ว่า

๑. การให้ปัน หมายถึง การช่วยเหลือหรือให้ผู้อื่นในด้านทรัพย์ สิ่งของ ความรู้ และแรงงาน
๒. การเห็นแก่ส่วนรวม หมายถึง การอุทิศตนทำงานเพื่อสังคมและส่วนรวม
๓. ความมีน้ำใจ หมายถึง ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นในด้านการพูดและการกระทำ โดยให้กำลังใจและแสดงความเห็นใจผู้อื่น
๔. การไม่เอาเปรียบผู้อื่น หมายถึง การสละทรัพย์สิ่งของและแรงงานของตน เท่ากับหรือมากกว่าผู้อื่น

^{๖๐}จันทะ วิไลพัฒน์, “การพัฒนาพฤติกรรมด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการเสียสละของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โดยการใช้กระบวนการสร้างค่านิยม”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^{๖๑}ณรงค์ สิลารัตน์, “ศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔), หน้า ๗.

^{๖๒}บรรทม มณีโชก, “การศึกษารูปแบบของข้อคำถามวัดลักษณะนิสัยด้านความเสียสละชนิดข้อความและชนิดสถานการณ์ที่มีผลต่อคุณภาพของแบบทดสอบ”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๐), หน้า ๖-๗.

จากความหมายของคุณธรรมด้านความเสียสละข้างต้นพอสรุปได้ว่า ความเสียสละ หมายถึง การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจ โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือในด้านทรัพย์สิน สิ่งของ แรงกาย สติปัญญา ความสามารถ เวลาและวาจา การเสียสละนั้นเป็นการจัดความเห็นแก่ตัวออกจากตนเอง และมุ่งสู่ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่

๒.๕ การส่งเสริมคุณธรรมในสถานศึกษา

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา^{๖๐} ได้กำหนดคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ เป็นคนเก่ง คนดีและมีความสุข โดยมีการพัฒนาที่เหมาะสมกับวัย ซึ่งในมาตรฐานการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้กำหนด ศีลธรรมและ คุณธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ของผู้เรียนไว้ ๖ ประการ คือ

๑. ผู้เรียนมีวินัย มีความรับผิดชอบ
๒. ผู้เรียนมีความซื่อสัตย์สุจริต
๓. ผู้เรียนมีความกตัญญูกตเวที
๔. ผู้เรียนมีเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่เห็นแก่ตัว
๕. ผู้เรียนมีความประหยัดและใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า
๖. ผู้เรียนปฏิบัติตนเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

ประเวศ วะสี^{๖๑} กล่าวว่า ระบบการศึกษาที่คุณธรรมนำความรู้ ประกอบด้วยการพัฒนาจริยธรรม คือ ระบบการศึกษาที่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง เน้นการเรียนรู้วิชาอะไร ได้ใช้ทำอะไร สอบวิชาอะไร และสำเร็จวิชาอะไร เรื่องนี้ทศพรหมคุณาภรณ์ พุฒมา ๒๐-๓๐ ปีว่า เป็นการศึกษาแยกสอแยกการศึกษาจากชีวิต เด็กไม่อยู่กับพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย เพราะคุณดูแลไม่ได้อะเนน ค่ะเนนไปอยู่ในการท่องเที่ยวต่างประเทศ พ่อแม่ปู่ย่าตายาย มีความรู้ในตัวมันจะเรียนรู้

^{๖๐} สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา มาตรฐานตัวบ่งชี้และเกณฑ์พิจารณาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทจุดทอง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๐

^{๖๑} ประเวศ วะสี, ระบบการศึกษาที่คุณธรรมนำความรู้ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล นนทบุรี, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓-๕

จิตร ศรีส ะอน^{๒๕} กล^{๒๖} ำกนำจริยธรรมไปทำเป^{๒๗} นวิชาคุณธรรมก็จะไม่ ิดิ เพราะไม่ใช้วิชาที่^{๒๘} ำจารย์พุทธทาสจะย่ำว^{๒๙} การเรียนรู้ที่สำคัญที่สุด คือการปฏิบัติและการได้ ผลิตจากการปฏิบัติที่เรียกว่าปฏิบัติ^{๓๐} คือ ผลจากการปฏิบัติ

เพ็ชร^{๓๑} ฐปะวิเชตร^{๓๒} กล^{๓๓} ำกรสร^{๓๔} ังคณธรรมในสถานศึกษา มีสถานศึกษา เป^{๓๕} ำงานวนมากที่ไ^{๓๖} ะเลยหรือขาดความเข^{๓๗} ม^{๓๘} ำงในการที่จะรักษาหรือส^{๓๙} ังเสริม ศีลธรรมและ คุณธรรมของบุคลากรทั้งที่เป^{๔๐} นผู้สอนและผู้เรียน ทั้งนี้เพราะมีการม^{๔๑} ำเน^{๔๒} ำการผลิตคนให้ มีควำมรู้^{๔๓} เป^{๔๔} นปริญาชนมากกว^{๔๕} ป^{๔๖} ำญาชนหรือบางเห^{๔๗} ำผลิตคนแต่ ป^{๔๘} ำคนที่ไม^{๔๙} มีควำมรู้^{๕๐} ควำมสามารถ เพียงพอมิแต่ ุติการศึกษาเป^{๕๑} นเครื่องประดับเท^{๕๒} น^{๕๓} หรือผลิตคนที่มีควำมรู้^{๕๔} แต่ขาดศีลธรรมและ คุณธรรม หรือมีทัศนคติและค^{๕๕} ำนิยมที่ผิด ๆ จนทำให^{๕๖} ำนในสังคมวัดคุณค^{๕๗} ำที่ผลประโยชน์^{๕๘} การ ม^{๕๙} ำสิ่งตอบสนองควำมต^{๖๐} ำงำรของตนเองอย^{๖๑} ำงำคคุณธรรมประจำใจมีควำมพ^{๖๒} ำพอพ^{๖๓} ำพอ ำการเอำเปรียบซึ่งกันและกัน นอกจากน^{๖๔} ำงำไ^{๖๕} ำควำมเห็นว^{๖๖} ำกรแก^{๖๗} ำหรือการสร^{๖๘} ำงำศีลธรรมและ คุณธรรมในสถานศึกษา ครู ำจารย์ มี^{๖๙} ำก^{๗๐} ำสำคัญในกำนำและกำสร^{๗๑} ำงำศีลธรรมและ คุณธรรม เพราะเป^{๗๒} นเรื่องภำยในจิตใจที่สะท^{๗๓} ำนออกมาเป^{๗๔} นพฤติกรรมภำยนอก ครูจึงควรเป^{๗๕} นแบบอย^{๗๖} ำงำที่ดี ครูจะต^{๗๗} ำงำงำจิตใจที่มีควำมเมตตากรุณำต^{๗๘} ำน^{๗๙} ำเรียนมีควำมปรำรณำคิด^{๘๐} ำน^{๘๑} ำเรียน กำสอนทุก ครั้งจะต^{๘๒} ำงำสอดแทรก ศีลธรรมและ คุณธรรมและทักษะชีวิต ตลอดจนเป^{๘๓} นที่ปริกษำของน^{๘๔} ำเรียน อย^{๘๕} ำงำสม^{๘๖} ำสมอ^{๘๗} ำครุต^{๘๘} ำงำหมั่นหำบทควำมรำยงำนกำรวิจยงำนเขียน^{๘๙} เรื่องรำว หรืออำจสร^{๙๐} ำงำทควำม ที่ดีที่สร^{๙๑} ำงำศีลธรรมและ คุณธรรมให้^{๙๒} ำก^{๙๓} ำงำมและน่ำมำเผยแพร่^{๙๔} ำก^{๙๕} ำน^{๙๖} ำเรียนในห^{๙๗} ำงำเรียนหรือคิด บอรร^{๙๘} ำงำให^{๙๙} ำก^{๑๐๐} ำรอน^{๑๐๑} ำงำงำงำถึงอย^{๑๐๒} ำสมอ^{๑๐๓} ำครุต^{๑๐๔} ำงำกำรรณรงค^{๑๐๕} ำสร^{๑๐๖} ำเสริมขย^{๑๐๗} ำงำ ประก่ำส่ำให้^{๑๐๘} ำงำวัด แก^{๑๐๙} ำเรียน หรือคนในสังคมที่ทำควำมดี ควำมงำม มีศีลธรรมและคุณธรรมเป^{๑๑๐} นที่ขย^{๑๑๑} ำงำ

^{๒๕}จิตร ศรีส ะอำน, คุณธรรม ๘ ประกำร, สยำมรัฐ ำบับประจำวันศุกร์ที่ ๒๓, มีนาคม ๒๕๕๐, ำงำ ๕.

^{๒๖}เพ็ชร ฐปะวิเชตร “อุกสรำรวรwmบทควำมทำงำกำร” บทควำมพิเศษ และบทควำมงำนวิจย ของอำจารย์^{๒๗}

จิตร ศรีสะอาด^{๒๒} ได้กล่าวตอนหนึ่งในการประชุมและปาฐกถาพิเศษ เรื่องพลังเยาวชนเพื่อสร้งคุณธรรมว โรงเรียนแต่ ละแห่งต้องสร้งวัฒนธรรมโรงเรียนที่เน นคุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการ ได้แกขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี และมีน้ำใจ เพื่อให้ได้คิดมีความรู้อยู่มีความสุข

สมน อมรวิวัฒน์^{๒๓} กล่าวถึง ขุมความรู้ หรือปณูชาธรรมว เป้นหลักการระบบความเชื่อกันใครรวบรวมสะสมจากประสบการณ์อันยาวนานและได้ถูกถ่ายทอดสืบต่อกันมา และสร้งสรรค์ขึ้นใหม่อย่งแบบยลและกลมกลืนกัน การสั่งสอน อบรม บบนิสัย เป้นวิธีการสอนแบบไทยที่นจะนำมาใช้พัฒนาจิตใจ โดยปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคม

ล้น สายยศ และอังคณา สายยศ^{๒๔} ได้กล่าวถึงการวัด ศีลธรรมและ คุณธรรมว การพัฒนาศีลธรรมและคุณธรรมไมใช่สิ่งที่ติดมาแต่กำเนิด แต่คุณธรรมเกิดจากสิ่งแวดล้อม อบรมบ่มนิสัย แต่คุณภาพในการเรียนรู้และสั่งสมคุณธรรมแต่ละคนแตกต่างกัน บางคนมีสำนึกทางศีลธรรมและคุณธรรมตั้งแต่เล็ก ๆ บางคนโตแลยังไม่สำนึกทางศีลธรรมและคุณธรรม โครงสร้งทางสมอง โครงสร้งการรับรู้ และโครงสร้งองการมีสำนึกบาปบุญคุณโทษ เป้นสิ่งสำคัญมากที่ก่อสร้งสร้งมนุษย์แต่ละคนให้เป้นตัวตนคนหนึ่งให้คนภูมิใจและเสียใจในความเป้นตัวตนของตน ผลจากโครงสร้งทางสมองและอวัยวะสั่งการของร่างกายให้คนแสดงออกทางคุณธรรมแตกต่างกัน หลายคนจึงยกให้เป้นผลมาจากยีน (Genetic) แต่ให้บอยภาวสภาพแวดล้อม ซึ่งเป้นสภาพของสังคมทั้งหลายที่คนนั้นเจริญเติบโตขึ้นหรือได้เรียนรู้ประสบการณ์ทางศีลธรรมและคุณธรรมจากสังคมนั้น ๆ ครอบครัว เพื่อน โรงเรียน สื่อ ล้วนมีอิทธิพลในการพัฒนาจริยธรรมอย่งมาก

^{๒๒} จิตร ศรีสะอาด, คุณธรรม ๘ ประการ, สยามรัฐ, ฉบับประจำวันศุกร์ที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๐, หน้า ๕.

^{๒๓} สมน อมรวิวัฒน์^{๒๓} บทบาทของสถาบันการศึกษาการพัฒนาจิตใจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล นนทบุรี, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๒๔} ล้น สายยศ และอังคณา สายยศ, วัดด้านจิตพิสัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุวีริยาสาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๖๐.

นภาพร ณ เชียงใหม่ และคณะ^{๖๐} ได้กล่าวถึงบทความเรื่อง “คุณธรรมสามารถสอนได้หรือไม่” โดยเป็นบทความที่ลงตีพิมพ์ใน The Wall Street Journal ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนวิชาคุณธรรม ไม่สามารถสอนได้ในเวลานั้น มีนักจิตวิทยาที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในการสอนคุณธรรม ชื่อ James Rest ได้ออกมาเขียนบทความโต้แย้ง โดยนำแนวคิดของนักปรัชญาชื่อโซเครตีส (Socrates) ที่ได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า คุณธรรมเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องประพฤติดูแลและจะต้องทำความรู้เรื่องคุณธรรม เป็นเรื่องสอนได้ ซึ่งมุมมองในงานวิจัย ของ James Rest ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาได้สรุปเทคนิคการสอนเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม มีดังนี้

๑. การแสดงออกที่ปรากฏของคนวัย ๒๐ - ๓๐ ปี ในปัจจุบันเป็นเรื่องที่สำคัญของการสอน เพื่อสร้างกลยุทธ์การแก้ปัญหาพื้นฐานในเนื้อหาคุณธรรมและคุณธรรมของคน
 ๒. การเปลี่ยนแปลงนี้เชื่อมโยงกับพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงที่บุคคลจะรับรู้ สังคมอย่างไร เขาและเธอจะมีบทบาทในสังคมอย่างไร
 ๓. ขยายไปที่ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีความสำคัญกับจำนวนของการศึกษาภาคปกติ
 ๔. ความพยายามจัดการศึกษาแบบทางการในหลักสูตร มีอิทธิพลที่รับรู้ถึงปัญหาคุณธรรมมีอิทธิพล กระบวนการตัดสินใจ จะมีเหตุผลที่สามารถแสดงถึงผลกระทบของการกระทำ
 ๕. การศึกษาชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมของคนมีอิทธิพลจากการรับรู้ คุณธรรมการตัดสินใจทางคุณธรรม
- โคลเบอร์ก (Kohlberg)^{๖๑} ได้อภิปรายถึง ผู้คนที่เผชิญหน้ากับสถานการณ์ยากลำบากทางคุณธรรม ไปตามระดับขั้นของคุณธรรม ที่มีอยู่ในแต่ละขั้นโดยจะพัฒนาไปสู่การมีคุณธรรมในระดับที่สูงขึ้นได้ ของการมีเหตุผลในคุณธรรม จริยธรรม หมายความว่า การที่บุคคลใช้เหตุผล

^{๖๐} นภาพร ณ เชียงใหม่ และคณะ, “เทคนิคการสอนคุณธรรมสำหรับนักศึกษา” มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙) , หน้า ๑๕-๒๑

^{๖๑} Kohlberg, L., Hann, N, and Longer, J. “Family Patterns of Moral Reading”. **Child Development**. 47 : (December 1976), 1204-1205.

ในการเลือกกระทำหรือไม่กระทำ พฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเหตุผลดังกล่าวนี้จะแสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของบุคคล ที่มาจากระดับที่แตกต่งกันบุคคลอาจมีการกระทำที่คล้ายคลึงกันได้และบุคคลที่มีการกระทำที่เหมือนกันแต่เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังของการกระทำอาจมีระดับของคุณธรรมแตกต่งกันได้อีกและยังได้กล่าวถึง พัฒนาการสอนคุณธรรมในชุมชนและโรงเรียน โดยมองว่า เด็กมีการตัดสินใจเรื่องคุณธรรมของคนขึ้นอยู่กับสภาพสังคมที่เกี่ยวข้อง และภายใต้อารมณ์ที่หลากหลายรวมกับความรัก การเชื่อฟัง ความมีน้ำใจและสิ่งที่กระทบจิตใจได้ก็จะกลายเป็นคนประพฤติดในคุณธรรม

เพียเจต์ (Piaget)^{๒๐} ได้อธิบายไว้ว่า คุณธรรมเป็นลักษณะประสบการณ์ของมนุษย์ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ ในการให้ความร่วมมือเกี่ยวกับการจัดเตรียมทางสังคมในเรื่องความสนใจและอนามัยบุคคล โดยยึดหลักของความยุติธรรม หลักของการแลกเปลี่ยนการตอบแทนทางคุณค่า ความดี การเคารพปฏิบัติต่อกันในฐานะมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน

บลูม (Bloom)^{๒๑} ได้จำแนกจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ จุดมุ่งหมายทางด้นพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) หรือด้นความรู้ ความเข้าใจ จุดมุ่งหมายทางด้นทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) หรือด้นปฏิบัติ การกระทำและจุดมุ่งหมายทางด้นจิตพิสัย (Affective Domain) หรือด้นจิตใจ อารมณ์ความรู้สึกและเจตคติทางด้นจิตพิสัย บลูม (Bloom) ได้จำแนกจุดมุ่งหมายออกเป็น ๔ ระดับ ซึ่งสามารถอธิบายขั้นตอนสำคัญของการเกิดเจตคติและการพัฒนาลักษณะนิสัยได้ดังนี้

๑. ขั้นการรับรู้ (Perceiving Or Receiving) การที่บุคคลจะเกิดการพัฒนาลักษณะนิสัยใด ๆ ได้ บุคคลนั้นจะต้องมีโอกาสได้รับรู้และใส่ใจในสิ่งนั้นๆ ก่อน ดังนั้นหากเราต้องการจะพัฒนาคุณธรรมหรือค่านิยมใด ๆ ให้แก่บุคคล เราจึงต้องพยายามจัดสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการรับรู้และความสนใจในคุณธรรม หรือ ค่านิยมนั้นๆ

๒. ขั้นตอนการตอบสนอง (Responding) แม้บุคคลได้รับรู้และเกิดความสนใจในสิ่งนั้นแล้ว แต่หากไม่มีโอกาสได้ตอบสนองต่อสิ่งนั้น ความสนใจนั้นก็จะไม่ได้รับการพัฒนาไปจนถึง

^{๒๐} Piaget, Jean. 1960. The Moral Judgement of the Child. Alence III, Free press.

^{๒๑} พัฒนา ว่องชนากาญ “การดำเนินงานด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมของโรงเรียนโกวิท ธารงเชียงไหม”, ศึกษาสาตรมหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงไหม , ๒๕๕๑), หน้า ๑๑-๑๓.

ระดับการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย ดังนั้นในการสอนจึงจำเป็นอย่างยิ่งพยายามให้บุคคลนั้นมีโอกาสตอบสนองต่อสิ่งนั้นและเกิดความรู้สึกพึงพอใจ ซึ่งจะช่วยให้บุคคลนั้นพัฒนาความสนใจที่มีอยู่ให้มากขึ้น

๓. ขั้นการเห็นคุณค่า (Valuing) หากบุคคลมีโอกาสดตอบสนองต่อสิ่งใดแล้วได้รับผลที่พึงพอใจ บุคคลนั้นก็จะเริ่มเห็นคุณค่าของสิ่งนั้น ดังนั้นหากเราสามารถจัดประสบการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ ให้บุคคลนั้นได้รับผลประโยชน์จากการปฏิบัติตามคุณธรรมหรือค่านิยม ที่ต้องการ ก็จะช่วยให้บุคคลนั้นเห็นคุณค่าของการปฏิบัติและเต็มใจที่จะปฏิบัติ

๔. ขั้นการจัดระบบ (Organizing) การที่บุคคลเห็นคุณค่าของคุณธรรมหรือค่านิยมใด ๆ แล้วจะสามารถพัฒนาขึ้นไปเป็นลักษณะนิสัยได้ บุคคลนั้นจะต้องมีการนำไปปฏิบัติหรือนำไปใช้ในระบบชีวิตของตน จึงเป็นระเบียบหรือระบบในการปฏิบัติตามคุณธรรมหรือค่านิยม นั้น ๆ ในวิถีการดำเนินชีวิตของตน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้บุคคลนั้นได้ก้าวไปสู่ขั้นสูงสุดของการพัฒนาทางจิตพิสัย คือ การพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย

๕. ขั้นการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย (Characterization) บุคคลที่สามารถปฏิบัติตามคุณธรรมหรือค่านิยมที่ยึดถือในวิถีการดำเนินชีวิตของตนอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดก็จะพัฒนาถึงขั้นการเป็นลักษณะนิสัยของตนซึ่งนับเป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนาทางจิตพิสัย

พนัส หันนาคินทร์ ^{๖๐} ได้กล่าวถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ที่ควรปลูกฝังแก่นักเรียนว่า เป้าหมายที่ของโรงเรียนที่จะต้องพยายามปลูกฝัง คุณสมบัติที่ดี และพยายามให้ออกคุณสมบัติอันไม่พึงปรารถนาให้ออกไปจากจิตใจของเยาวชน เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ คุณสมบัติเหล่านี้มีทั้งค่านิยมและเครื่องซึ่งค่านิยมทั้งที่เป็นค่านิยมที่คงตัวหรือที่อาจจะต้องค่อย ๆ พัฒนาขึ้นตามความเหมาะสมก็ตามคุณสมบัติที่นั้นจะได้ปลูกฝังให้แก่นักเรียนของเราคือความยึดมั่นในวัฒนธรรมและค่านิยมอันดีงามของไทย เป็นผู้มีระเบียบวินัย รู้จักสิทธิและหน้าที่ของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย ความสามัคคีในหมู่คณะและระหวังกว่ชุมชนในชาติ ยึดมั่นในคำสอนศาสนา มีความขยันมานะอดทนในการประกอบอาชีพอันสุจริต รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่มีความ

^{๖๐}พนัส หันนาคินทร์, การสอนค่านิยมและจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์นิเทศ ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๔-๑๑๕

กตัญญูเกิดเวทีให้ผู้ประคุณ การพัฒนาสมรรถภาพส่วนบุคคล มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ มีความ
เป็นเสรีในการคิดสร้างสรรค์ รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่นิยมการใด
สิ่งผิดๆ มาดัดความทุจริต รู้จักพึ่งตนเอง มีความขยันขันแข็ง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค จุดมุ่งหมาย
สำคัญในการพัฒนาสมรรถภาพส่วนบุคคลก็คือ การสร้างความเป็นเสรีให้แก่บุคคลผู้ที่ได้รับ
การศึกษาควรจะได้รับการพัฒนาสมรรถภาพในส่วนบุคคลของตนเป็นอย่างดี กล่าวคือ รู้จักตนเอง
ให้สัมพันธ์กับที่ใดเกิดมาเป็นสมาชิกในสังคมมนุษย์ เช่น รู้จักและมีความสามารถในการพูด คิด เขียน
อ่าน รู้จักรักษาสุขภาพทั้งทางกายและทางจิต ทั้งส่วนตัวและของสังคม ความสามารถในการเชิง
เศรษฐกิจ คุณสมบัติที่เราต้องการปลูกฝังให้แก่นักเรียนชั้นประถมและมัธยมศึกษาในเรื่องนี้ก็คือ
การรู้จักเป็นผู้บริโภคที่ดี รู้จักใช้จ่ายเงินอย่างมีประโยชน์ รู้จักการเก็บหอมรอมริบ มีความ
มัธยัสถ์ไม่ฟุ้งเฟ้อ รู้จักสงวนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่รังเกียจการทำงานที่สุจริต
และรู้จักหลักการและวิธีการของสหกรณ์ รู้จักการประสานประโยชน์ ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล
พลเมืองที่ดีของชาติ ควรมีความสามารถในการจับจ่ายทรัพย์ที่หามาได้โดยได้รับประโยชน์
อย่างเต็มที่ ควรรู้จักการสงวนทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นสมบัติส่วนรวม

ดังนั้น การศึกษาจึงต้องมุ่งเสริมสร้างและปลูกฝังความรู้และความเข้าใจตลอดจนความ
ซาบซึ้งในวัฒนธรรมและอารยธรรมของคนไทย อันเป็นคุณวิเศษ หากบุคคลที่ทางศีลธรรมและ
คุณธรรมของคนในชาติเสียไป ก็หมายถึง การขาดองค์ประกอบที่สำคัญในความเป็นชาติ คุณสมบัติ
สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่จะต้องเน้นเป็นพิเศษคือการรู้จักทำงานร่วมกับคนอื่น การทำงานร่วมกับ
คนอื่นนั้น ย่อมจะเรียกองค์คุณสมบัติอย่างอื่นตามมา เช่น การรู้จักเสียสละ ไม่เอาใจเอาเปรียบผู้อื่น
รู้จักการผ่อนหนักผ่อนเบา และรู้จักถอยห่างจากหนทางที่ใคร่ปรารถนาหมายมา ความ
จริงนั้น เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า ในสภาพแห่งสังคมปัจจุบันการร่วมมือกันทำงานเป็นสิ่งที่มีผล
ไม่ได้โรงเรียนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาวิธีปลูกฝังความสามารถในเรื่องนี้ให้ประสบผลสำเร็จด้วยความ
ขยันหมั่นในความรักชาติ ความรู้สึกในเรื่องชาตินิยม ขีดมั้นในอุดมการณ์แห่งชาติ และมีความจงรักภักดี
ต่อองค์พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เรา ย่อมประจักษ์ ชัดอยู่แล้วว่า ความอยู่รอดของประเทศชาติและ
ความรู้เรื่องของชาติ

๒.๖ กระบวนการส่งเสริมคุณธรรมในสถานศึกษา

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึง การส่งเสริมคุณธรรมว่า ต้องดำเนินการพัฒนาร่วมกันทั้งระบบในโรงเรียน ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนได้แก่ผู้บริหาร ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน สำหรับขั้นตอนในการส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนมี ๗ ขั้นตอน คือ

๑. ศึกษาปัญหาเพื่อกำหนดปรัชญา นโยบาย และเป้าหมายของโรงเรียน
๒. จัดตั้งองค์กรในโรงเรียนและพัฒนามูลฐาน
๓. สร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน
๔. จัดตั้งองค์กรนักเรียน
๕. จัดกิจกรรมในหลักสูตรให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาคุณลักษณะคน

จิตพิสัย

๖. จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
๗. ประเมินผล

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงแนวทางในการดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรม ดังนี้

๑. แนวทางการศึกษาปัญหาเพื่อกำหนดปรัชญา นโยบาย และเป้าหมายของโรงเรียนมีดังต่อไปนี้

๑) สำรวจสภาพปัญหาในเรื่องศีลธรรมและคุณธรรมคนในโรงเรียน เช่น การตรงต่อเวลา ความรับผิดชอบ ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน อยู่ใญ่สภาพเช่นไร เป็นต้น

๒) พิจารณาแนวโน้มในอนาคตที่สังคมต้องการให้บุคคลมีลักษณะอย่างไร เช่น สังคมต้องการให้คนทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นต้น

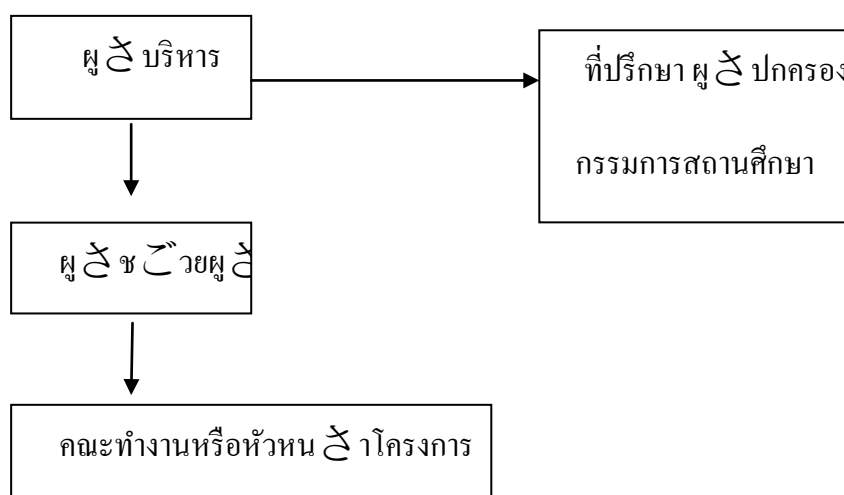
^{๒๕} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการสร้างเครื่องวัดคุณลักษณะคนจิตพิสัย.

๓) นำผลจากการดำเนินในข อ๑.๑ และ ๑ - ๒ มาพิจารณา ถึงใดเป็ นป ญหา และในอนาคตสังคมต้องการให้คนทำงานร วมกันเป็ นกลุ่ม

๒. แนวทางในการจัดตั้งองค์กรในโรงเรียนและพัฒนาบุคลากร

การจัดตั้งองค์กร รูปแบบในการจัดองค์กร เพื่อพัฒนาคุณลักษณะ นวัตกรรม ทั้งระบบโรงเรียนมีรูปแบบดังแผนภูมิที่ ๑

แผนภูมิ ๒. ๑ รูปแบบในการจัดองค์กร เพื่อพัฒนาคุณลักษณะ นวัตกรรม ทั้งระบบโรงเรียน^{๖๐}

ที่มา : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

๑ บทบาทหน้าที่ของฝ่ายต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้

๑) บทบาทหน้าที่ของผู้บริหาร

(๑) ให้นโยบายมอบหมายงานตั้งคณะกรรมการ

(๒) ให้การสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการดำเนินงานของฝ่าย

ต่าง ๆ เช่น ติดตามประชุมชน เป็นต้น

^{๖๐}กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการกรมวิชาการ , คู่มือการสร้างเครื่องวัดคุณลักษณะด้านจิตพิสัย, (กรุงเทพมหานคร : ครูสภา , ๒๕๓๕) , หน้า ๑๕.

- (๓) ติดตามกำกับดูแล
- ๒) บทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน
- (๑) สำรวจปัญหา
- (๒)) เสนอแนะกิจกรรมในหลักสูตร กิจกรรมเสริมหลักสูตรหรือ
- นวัตกรรมทางการศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จ
- (๓) กำหนดที่ประสานงาน สร้างความเข้าใจกับผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในและ
- นอกโรงเรียน เช่น จัดประชุมชี้แจง
- (๔) ติดตามผลกระบวนการทำงาน สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง
- ๓) บทบาทและหน้าที่ของครู
- (๑) รวบรวมเพื่อการพัฒนาคุณธรรมและดำเนินงานทั้งการเผยแพร่ การสอน
- และกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- (๒) ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี
- (๓) หาวิธีการใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน
- ๔) บทบาทหน้าที่ขององค์กรนักเรียน
- (๑) ช่วยดูแลกำกับการปฏิบัติตนของนักเรียน
- (๒) สร้างความสำนึกให้ นักเรียนประพฤติตัวให้ เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น
- ทั้งต่อตัวนักเรียนในองค์กรเองและนักเรียนคนอื่น ๆ
- (๓) บทบาทและหน้าที่ของที่ปรึกษา คือ ให้คำปรึกษาและให้ความร่วมมือ
- มีกับทางโรงเรียนในการพัฒนาจิตพิสัย
๒. แนวทางในการพัฒนาบุคลากรในโรงเรียน เป็น บทบาทหน้าที่ของฝ่ายบริหารและ
- คณะทำงาน ซึ่งมีดังต่อไปนี้
๑. ประชุมชี้แจงสร้างความเข้าใจในแนวทางพัฒนาจิตพิสัย
๒. ใช้ระบบกลไกในการพัฒนา เช่น แบ่งกลุ่มการทำงานและมีหัวหน้า กลุ่ม
- รับผิดชอบ เป็นต้น
๓. อบรมผู้นำนักเรียน

๔. จัดประชาสัมพันธ์ เช่น ขวสาร จุลสารให้ความรู้จดหมายข่าว เป็นต้น

๕. ติดตามผล

๓. แนวทางในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน มีแนวทางดังนี้

๑. จัดประชุมชี้แจง

๒. ขอความร่วมมือให้ผู้ปกครองประเมินการพัฒนาจิตพิสัยของนักเรียนที่ตน

๓. จัดให้มีการพบปะผู้ปกครอง เช่น การเยี่ยมบ้าน หรือเชิญมาร่วมกิจกรรมที่โรงเรียน ครูไปร่วมกิจกรรมสำคัญที่หมู่บ้าน

๔. ครูควรจัดกิจกรรมพัฒนาจิตพิสัย เมื่อเด็กนำไปปฏิบัติให้ผู้ปกครองเห็นจะ

ทำให้ผู้ปกครองเห็นคุณค่าและเกิดความสำนึกที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาจิตพิสัย

๕. โรงเรียนขอความร่วมมือจากสถาบันทางศาสนาในชุมชน ผู้นำท้องถิ่น
ปราชญ์ ช่างบ้าน เพื่อเข้ามาช่วยกันพัฒนาจิตพิสัย

๔. แนวการจัดองค์ประกอบนักเรียน เป้าในการจัดให้ นักเรียนทำงาน เช่น จัดสถานนักเรียน
จัดกลุ่มสีของนักเรียน เป้านี้ดั้น เพื่อบริการนักเรียนและอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานเพื่อ
พัฒนา จิตพิสัย ซึ่งการจัดองค์ประกอบของนักเรียนและการบริการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ นี้ อาจจะทำ
โดยนักเรียนหรือครูก็ได้

๕. แนวการจัดกิจกรรมในหลักสูตรให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาจิต
พิสัยในการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ในห้องเรียนนั้น ครูทุกคนต้องมีความพร้อมใจที่จะร่วมกันจัด
กิจกรรมในห้องเรียนให้สอดคล้องกับปรัชญาโรงเรียนและการร่วมกันกำกับดูแลนักเรียนให้
ไปปฏิบัติตามข้อตกลง เช่น การตรงต่อเวลา ครูทุกคนต้องร่วมกันดูแลเรื่องการเข้านาห้อง
สงานของนักเรียนเรียนให้ตรงตามดั้น

๖. แนวทางการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ได้แก

๑. การจัดชุมนุมต่าง ๆ

๒. การจัดประกวดต่าง ๆ

๓. การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับพัฒนานิสัย เช่น การจัดกิจกรรมแบบอย่าง

๑) ตระหนัก คือ สร้างกิจกรรมให้นักเรียนตระหนักว่าตนเองเป็นคนอย่างไร

๒) ต้านแบบ คือ ให้ นักเรียนหาคนดีหรือด้นแบบที่ดีของสังคมไปนอยต่างไร

๓) ตัวเสริมแรง คือ หาวิธีการเสริมแรงที่เด็กทำได้ เปลี่ยนการเสริมแรง
กระตุ้นให้คนอื่นเห็นเปลี่ยนแบบอย่าง

- ๔) ควบคุมตนเอง
- ๕) ติดตามประเมินผล

๓. แนวทางการประเมินผลการพัฒนาจิตพิสัย ในการประเมินผลการพัฒนา
คุณธรรม จริยธรรม มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องของหลายองค์ที่ครูควรประเมิน เช่น สภาพแวดล้อมตัว
นักเรียน ตัวครู หรือกระบวนการที่ครูใช้ในการพัฒนา การประเมินอาจใช้ได้หลาย ๆ วิธี เช่น
การสังเกตการประเมินตนเอง การสัมภาษณ์ การใช้สิ่งพิมพ์ การให้กลุ่มรายงาน เป็นต้น

จากแนวทางการเสริมคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษาสามารถสรุปได้ ถึงความ
สำคัญของคุณธรรม จริยธรรม ได้ดังนี้

๑. กำหนดที่ปฏิบัติบรรทัดฐานหรือมาตรฐานของพฤติกรรมทั้งหลายเป็นข้อกำหนด
การแสดงออกควรทำหรือไม่ควรทำ ซึ่งจะช่วยกำหนดจุดยืนในเรื่องต่าง ๆ และช่วยประเมินการ
ปฏิบัติของเราและบุคคลอื่น

๒. กำหนดที่เป็นแบบแผนสำหรับการตัดสินใจและแก้ไขข้อขัดแย้งต่าง ๆ ทำให้
เขาเลือกทางใดทางหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญา เช่น การตัดสินใจปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต
แทนที่จะเลือกในทางชดเชยพวกพ้องหรือปฏิบัติในทางไม่สุจริต

๓. กำหนดที่เป็นแรงจูงใจหรือผลักดันของบุคคล

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมหมาย เกาแสน^๑ ได้ศึกษาเรื่องสภาพการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียน
ชั้นประถมศึกษาโรงเรียนมินบุรี สำนักงานเขตมินบุรี กรุงเทพมหานคร การวิจัยครั้งนี้มี
จุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาแนวทางการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษา
โรงเรียนมินบุรี สำนักงานเขตมินบุรี กรุงเทพมหานคร ในทัศนะของครูผู้สอนจำนวน ๔๔ คน

^๑สมหมาย เกาแสน, “สภาพการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาโรงเรียน
มินบุรี สำนักงานเขตมินบุรี กรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร , ๒๕๔๖) , บทคัดย่อ.

เครื่องมือที่ใช้ใน การวิจัยเป็นแบบสอบถาม ประกอบด้วย ตอนที่ ๑ สอบถามสถานภาพทั่วไปของ ผู้ตอบแบบสอบถาม และตอนที่ ๒ แบบสอบถามศึกษาแนวทางการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมของ นักเรียน โรงเรียนมินบุรี ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้น แบบสอบถามมีความสมบูรณ์ได้รับกลับคืนมา ๔๘ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า สภาพการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมของครูโรงเรียนมินบุรี สำนักงานเขตมินบุรี กรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยครูใช้วิธีการจัดการเรียนการสอนในการปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรมอยู่ในอันดับแรก รองลงมาคือการอบรมนักเรียน การประเมินคุณธรรมการจัด กิจกรรมเสริมหลักสูตร ตามลำดับ ส่วนการจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนเป็นแนวทางใน การ ปลูกฝังคุณธรรมน้อยที่สุด ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับมาก กิจกรรม การนำเหตุการณ์ประจำวันที่เป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องจริยธรรมให้นักเรียนเห็นคุณประโยชน์เป็น กิจกรรมที่ปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การส่งเสริมให้นักเรียนมีโอกาสได้ทำ กิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง เช่น การรณรงค์ด้านยาเสพติด อยู่ในระดับมากและรองลงมาคือ ครูชี้แนะให้นักเรียนทราบทันทีที่เห็นว่านักเรียนประพฤติผิดด้านจริยธรรม ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ อยู่ในระดับการปฏิบัติมากตามลำดับ

ศวิณี ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา ^{๑๑} ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาปัญหาการปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรมของครูให้แก่ นักเรียน ระดับประถมศึกษา กลุ่มบูรพา สังกัดกรุงเทพมหานคร วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้า เพื่อศึกษาปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมของครูให้แก่ นักเรียนประถมศึกษา กลุ่มบูรพา สังกัดกรุงเทพมหานคร และทดสอบสมมติฐานที่ว่าครูที่มี สถานภาพต่างกัน มีปัญหาในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนต่างกัน จำแนกตาม เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส ประสบการณ์สอน ประเภทวิชาที่สอน ขนาดโรงเรียน ระดับชั้นที่สอน การผ่านการอบรมการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียน ความ

^{๑๑}ศวิณี ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา, "การศึกษาปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมของครูให้แก่ นักเรียน ระดับประถมศึกษา กลุ่มบูรพา สังกัดกรุงเทพมหานคร", วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔) , บทคัดย่อ.

เกี่ยวข้องกับนักเรียน ประชากรที่ศึกษา คือ ครูในโรงเรียนประถมศึกษา กลุ่มบูรพา สังกัด กรุงเทพมหานคร จำนวน ๒,๖๑๘ คน โดยทำการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) ได้ กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๔๕ คน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ แบบสอบถามวัดปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่นักเรียน เป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) จำนวน ๕๒ ข้อ และมีความเชื่อมั่น ๐.๘๕ ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามไปยังกลุ่มตัวอย่างได้รับแบบสอบถามคืนมาจำนวน ๓๔๕ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐.๐๐ และนำแบบสอบถามมาวิเคราะห์หาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที (t-test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way Analysis of Variance) ผลการวิจัยพบว่า

(๑) ครูประถมศึกษา กลุ่มบูรพา สังกัดกรุงเทพมหานคร มีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านอิทธิพลของสื่อมวลชน ส่วนด้านการเรียนการสอน ด้านการประพฤติปฏิบัติของครู ด้านอิทธิพลของกลุ่มเพื่อนนักเรียน และด้านสภาพแวดล้อมทางบ้านของนักเรียน มีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนอยู่ในระดับปานกลาง

(๒) ครูชายและครูหญิงมีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕ ในสภาพแวดล้อมทางบ้านของนักเรียน และอิทธิพลของสื่อมวลชน ส่วนด้านอื่นๆ ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕

(๓) ครูที่มีอายุแตกต่างกันมีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕ ในด้านอิทธิพลของกลุ่มเพื่อนนักเรียน ส่วนด้านอื่นๆ ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕

(๔) ครูที่มีการศึกษาต่างกันมีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕ ในด้านสภาพแวดล้อมทางบ้านของนักเรียน ส่วนด้านอื่นๆ ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕

(๕) ครูที่มีสถานภาพสมรส โสด สมรส หม้าย มีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนทุกด้านไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ในระดับ ๐.๐๕

(๖) ครูที่มีประสบการณ์สอนต่างกัน มีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕ ในด้านอิทธิพลของกลุ่มเพื่อนนักเรียน ส่วนด้านอื่นๆ ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕

(๗) ครูที่มีประเภทวิชาที่สอนต่างกัน มีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕ ในด้านสภาพแวดล้อมทางบ้านของ นักเรียน ส่วนด้านอื่นๆ ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในระดับ ๐.๐๕

(๘) ครูที่อยู่โรงเรียนขนาดต่างกัน มีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนทุกด้านไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕

(๙) ครูที่สอนระดับชั้นต่างกัน มีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนทุกด้านไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕

(๑๐) ครูที่เคยผ่านการอบรมและไม่เคยผ่านการอบรมการปลูกฝังคุณธรรมและ จริยธรรมมีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ นักเรียนทุกด้านไม่แตกต่างกันอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติในระดับ ๐.๐๕

(๑๑) ครูที่เป็นครูประจำชั้นและไม่ได้เป็นครูประจำชั้นมีปัญหาการปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรมให้แก่ นักเรียนทุกด้านไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติในระดับ ๐.๐๕

นฤบาล วงษ์ชารี ^{ONN} ได้ศึกษาเรื่อง การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียนใน สถานศึกษาช่วงชั้นที่ ๓ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต ๒ การวิจัยครั้งนี้มี วัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ เพื่อศึกษาระดับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน เพื่อ เปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียนระหว่างผู้บริหาร ครูผู้สอน และนักเรียน และเพื่อศึกษาข้อเสนอแนะแนวทางการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่ นักเรียนในสถานศึกษาช่วงชั้นที่ ๓ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต ๒ ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

^{ONN} นฤบาล วงษ์ชารี, “การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียนในสถานศึกษาช่วงชั้นที่ ๓ สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต ๒”, วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม , ๒๕๕๑) , บทคัดย่อ.

๑. การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละด้าน พบว่า ด้านวินัย ความรับผิดชอบ การปฏิบัติตามหลักศาสนา ความซื่อสัตย์สุจริต ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการประหยัด ปฏิบัติอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาตามสถานภาพ พบว่า

๑) ผู้บริหารสถานศึกษา มีระดับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน โดยภาพรวมและรายด้าน ๕ ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนอีก ๒ ด้าน คือ ด้านการประหยัดและด้านวินัย อยู่ในระดับมาก

๒) ครูผู้สอน มีระดับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก

๓) นักเรียน ได้รับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และรายด้าน ๒ ด้าน อยู่ในระดับมาก ส่วนอีก ๕ ด้าน คือ ด้านการปฏิบัติตามหลักศาสนา ด้านวินัย ด้านความรับผิดชอบ ด้านซื่อสัตย์สุจริต และด้านการประหยัด อยู่ในระดับปานกลาง

๒. ผลการเปรียบเทียบ พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียนโดยภาพรวมและรายด้านมากกว่าครูผู้สอนและนักเรียน รวมทั้งครูผู้สอนมีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน โดยภาพรวมและรายด้านมากกว่านักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

พระพงษ์ เจริญพันธุ์ ^{ONON} ได้ศึกษาเรื่อง การจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนกระสังพิทยาคม อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า

๑. การสอดแทรกในการสอนรายวิชาต่าง ๆ ครู-อาจารย์ผู้สอนในโรงเรียนได้ปลูกฝังคุณธรรม โดยในขั้นการนำเข้าสู่บทเรียนการสอนรายวิชาต่างๆ ได้พูดถึงเนื้อหาหรือ

^{ONON}พระพงษ์ เจริญพันธุ์, “การจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนกระสังพิทยาคม อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์”, วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๓), หน้าบทคัดย่อ.

กิจกรรมที่ครูมอบหมายให้นักเรียนปฏิบัติได้มากน้อยเท่าไร โรงเรียนกำหนดการปลูกฝังคุณธรรมทุกด้านในการสอนเนื้อหาในทุกรายวิชาและทุกครั้งที่ทำการสอน ปัญหาที่พบ ส่วนมากจะเกิดจากตัวนักเรียนเอง คือ นักเรียนบางส่วนไม่ให้ความสนใจ อีกทั้งยังไม่ตระหนัก ถึงความสำคัญของเรื่องดังกล่าวเท่าที่ควร การสอดแทรกคุณธรรมด้านต่าง ๆ ในเนื้อหาวิชาที่สอนเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ยาก เนื่องจากอาจารย์ผู้สอนขาดเทคนิควิธีการปลูกฝังคุณธรรมด้านต่างๆ ซึ่งโรงเรียนแก้ปัญหาโดยจัดทำโครงการอบรมสัมมนาเทคนิควิธีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่ครูผู้สอน

๒. การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมโดยตรง โรงเรียนได้ดำเนินการโดยการสอนรายวิชาที่มีเนื้อหาด้านคุณธรรมจริยธรรม มีการใช้สื่อการสอนเพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมมีการอบรมหน้าเสาธง โดยครูเวรและครูที่ปรึกษา มีการอบรมประจำสัปดาห์โดยคณะกรรมการดำเนินงานด้านคุณธรรมและจริยธรรม เชิญวิทยากรจากภายนอกให้การอบรม มีการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญอื่นๆ

๓. การบูรณาการกับวิถีชีวิตทั้งในและนอกโรงเรียน โรงเรียนได้มีกำหนดกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกัน อาจารย์ทุกคนและนักเรียนร่วมมือกัน การจัดกิจกรรมปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน มีการจัดกิจกรรมพิเศษนอกเหนือจากการเรียนการสอน จัดบรรยายภาคสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรมปัญหาสำคัญทางสถิติที่พบ คือ การจัดกิจกรรมเข้าค่ายคุณธรรมไม่สามารถจัดได้ครบทุกระดับชั้น นักเรียนบางส่วนขาดความสนใจและไม่กระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมโรงเรียน

จิตรประสงค์ ขาวเจริญ^๑ ได้ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นของครู เกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ผลการศึกษาพบว่า

^๑จิตรประสงค์ ขาวเจริญ, “ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก” วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

๑. ความสำคัญของการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม ครูเห็นด้วยระดับมาก

๒. การอบรมนักเรียนครูเห็นด้วยระดับมาก

๓. การเรียนการสอนในห้องเรียนครูเห็นด้วยระดับมาก

๔. การเรียนการสอนในห้องเรียน ครูเห็นด้วยระดับมาก

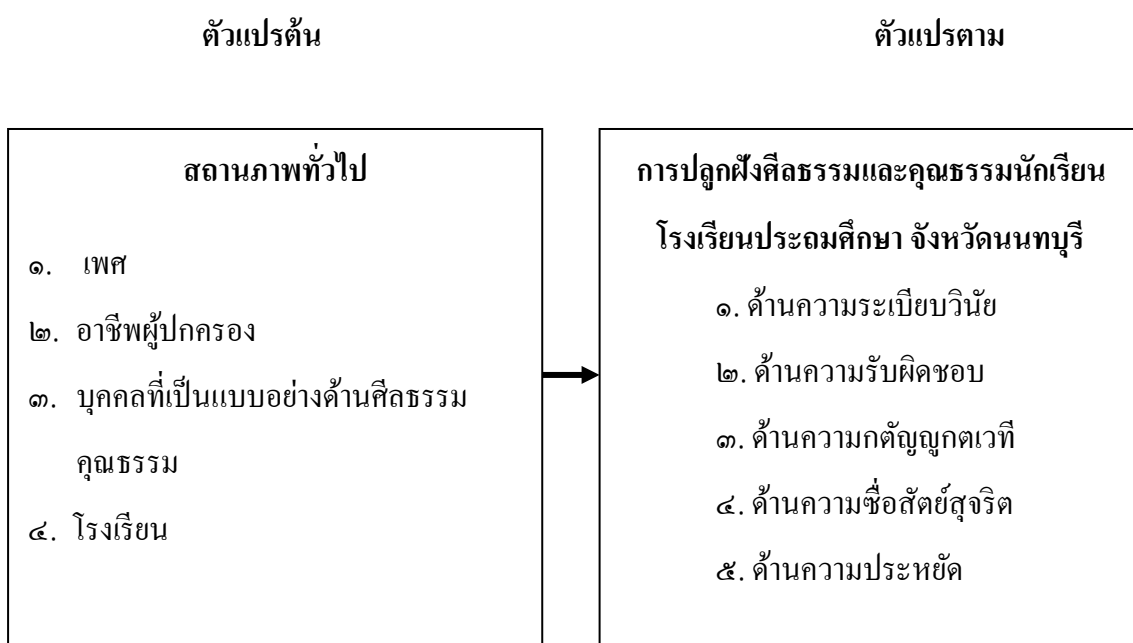
๕. การเรียนการสอนนอกห้องเรียน ครูเห็นด้วยระดับมาก

๖. การวัดผลและประเมินผล ครูเห็นด้วยระดับมาก

๗. เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียนตามตัวแปรเพศหมวดวิชาที่สอนประสบการณ์การสอนและขนาดห้องเรียน พบว่า มีความคิดเห็นต่างกันอย่างน้อยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กรอบแนวคิดจากทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็น ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๒ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย